

Türkiye'deki Musevilerin Lozan'daki Haklarından Feragatı ve Hahambaşılık Makamının Yetkilerinin Kısıtlanması*

The Renunciation of Rights in the Treaty of Lausanne by Jews in Turkey and Restrictions on the Authority of the Grand Rabbinate

Reyhan Gülşen¹

*Bu çalışma "Türkiye Cumhuriyeti'nde Musevilerin Yurtiçi ve Yurtdışına Toplu Göçleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Reyhan Gülşen (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye.
E-posta: magnificent09@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1671-2670

Başvuru/Submitted: 20.10.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested:
09.02.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
17.02.2021
Kabul/Accepted: 21.02.2021

Atıf/Citation: Gulşen Reyhan. "Türkiye'deki Musevilerin Lozan'daki Haklarından Feragatı ve Hahambaşılık Makamının Yetkilerinin Kısıtlanması", *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 10, 1 (2021): 1-38. <https://doi.org/10.26650/jes.2021.001>

ÖZ

Bu çalışmada Lozan Antlaşmasının azınlıklara aile hukuku gibi alanlarda sunmuş olduğu haklardan Musevi Cemaati'nin feragat sürecinin nasıl gerçekleştiği anlatılmaya çalışılacaktır. Bugüne kadar azınlıklarla ilgili eserlerin pek çoğunda Musevilerin Lozan'daki haklardan en önce ve sorunsuz bir şekilde feragat eden azınlık olduğu yönünde genel kabul vardır. Ancak Rifat Bali ve Avner Levi gibi yazarların verdikleri bilgileri dikkate aldığımızda bu süreç Musevi cemaati açısından zannedildiği kadar kolay ve çabuk olmamıştır. Hahambaşılık makamı da bu feragat sürecinde dini ve dünyevi işleri birbirinden ayırıp yalnızca dini işlerle meşgul olma kararı almak zorunda kalmıştır. Musevilerin Lozan'daki haklardan feragatleri hakkında bilgi veren eserlerde önemli eksiklikler, hatalar ve bunlara bağlı olarak bilgi karmaşası mevcuttur. Bu çalışmada mümkün olduğunca bu eksiklikler ve hatalar giderilmeye çalışılmıştır. İncelenen konular hakkında Cumhuriyet Arşivi'ndeki belge eksikliği sebebiyle ana kaynak olarak dönemin Türk gazeteleri kullanılmıştır. Kısmen Amerikan Arşivi incelenebilmiştir. Hahambaşılık Arşivi ise araştırmacılara kapalıdır. Eğer Hahambaşılık Arşivi açılırsa gelecekte daha kapsamlı bir çalışmanın yapılabilmesi mümkündür.

Anahtar kelimeler: Basın, Feragat, Hahambaşılık, Museviler, Lozan Antlaşması, Nizamname

ABSTRACT

This study seeks to explain the process by which the Jewish community in Turkey renounced rights granted under the Treaty of Lausanne to minorities in areas such as family law. To date, most studies of minorities have generally accepted that Jews were the first minority to renounce rights established in the Treaty of Lausanne without any problem. However, the work of scholars such as Bali and Levi has demonstrated that, for the Jewish community, this process was not as easy and quick as once supposed. In the process of renunciation, the Grand Rabbinate separated religious and secular affairs and decided to engage in religious affairs only. Works that describe the renunciation of rights under the Treaty of Lausanne by Jews contain significant shortcomings and

errors, resulting in information confusion. Thus, one of aim of this study is to eliminate such deficiencies and mistakes so far as possible. Due to the shortage of pertinent documents in the Republic Archive, newspapers of the period have been used as the main source of evidence. While the American Archive has been partially examined, the Grand Rabbinat Archive is closed to researchers. Should the latter be opened, it would be possible to undertake a more comprehensive study in the future.

Keywords: Press, Renunciation, Grand Rabbinat, Jews, Treaty of Lausanne, Charter

EXTENDED ABSTRACT

This study seeks to explain the process by which the Jewish community in Turkey renounced rights granted under the Treaty of Lausanne to minorities in areas such as family law. It is generally accepted in the scholarship on minorities that the Jews were the one group who gave up their rights under the treaty without difficulty. However, the work of authors such as Rifat Bali and Avner Levi has demonstrated that this process was not as easy and quick for the Jewish community as once thought.

The relevant literature contains significant deficiencies, errors, and consequent information confusion in its descriptions of the renunciation of Jewish rights in the Treaty of Lausanne. This study therefore aims to correct these deficiencies and errors so far as possible, relying on news published in the contemporary Turkish press as the main source of evidence. It is possible, however, that a more comprehensive study could be conducted in the future.

The Jewish community first officially renounced the privileges granted to it under the 42nd article of the Treaty of Lausanne by application to the Ministry of Justice on September 15, 1925. However, the religious and secular powers of the Grand Rabbi's office were not separated and its authority in worldly affairs was not completely removed. The renunciation application made by the Jewish community on September 15, 1925 should therefore have been deemed insufficient by the government, then in the process of adopting the Civil Law, in terms of the Jewish community having a secular government. Shortly thereafter, news appeared of a "loyalty telegram," said to have been sent to Spain by Turkish Jews. It was first claimed on February 18, 1926 that 300 members of the Jewish community from Istanbul and Izmir had sent a telegram declaring loyalty to the Spanish Government. The claim appears in the Cumhuriyet, Milliyet, İkdam, Vakit and Son Saat newspapers of February 18 and 19, 1926 that 300 people from Istanbul and Izmir had written a "declaration of servitude" and "loyalty" telegram to the Spanish government. By contrast, Ankara's Hakimiyet-i Milliye and Istanbul's Halk Gazetesi newspapers approached the issue much more moderately. The press held talks about this telegram incident with the Police Chief and Governor of Istanbul and with Grand Rabbi Becerano Efendi. Jewish newspapers of the period reacted by denying that allegations about loyalty telegrams were true. Although these newspapers cannot be examined directly, their attitude towards the allegations pursued by the Turkish press is clear.

Following the appearance of allegations / accusations in the press, a meeting was held on the evening of February 18, 1926 in the Rabbinate. In accordance with a decision taken at this meeting, Becerano Efendi sought to meet with the Governor of Istanbul together with the head of the community, Jak Nahmiyas Efendi. Becerano Efendi was able to meet with Istanbul Governor Süleyman Sami Bey on February 21, 1926 and subsequently made a statement to the press, as did the governor. The Jewish community administration, dissatisfied with the Chief Rabbi's visit to the Governor of Istanbul, decided to send a delegation to Ankara in response to news in the press. It is understood that a delegation of five people (Nesim Mazliyah, Gad Franko, Shimon Levi, Hanri Soriano, and Avram Galanti) set out for Ankara on February 24, 1926 on behalf of the Jewish community. This delegation, chaired by Nesim Mazliyah Efendi, was received in Ankara by the Minister of Internal Affairs, Cemil Bey, on February 26/27, 1926 at the latest. The minister then made a statement to the press immediately after the Jewish delegation's visit. The *Hakimiyet-i Milliye* newspaper first shared this statement with the public on February 28, 1926, after which it was also reported in some other newspapers. According to the statement, the delegation had informed the Minister of Internal Affairs that they waived the rights in Articles 42 and 44 of the Treaty of Lausanne and that they would separate the religious and secular affairs of the Grand Rabbi, depriving the latter of secular authority. They also stated that, in order for the Jewish Community to learn Turkish adequately, Turkish education would start in Jewish schools.

The Jewish delegation, having met with the Minister of Internal Affairs in Ankara, returned to Istanbul on March 1, 1926. A large meeting was then held in the Grand Rabbinate on March 2, 1926. That same evening, news of the results of an investigation into the loyalty telegram allegedly sent to Spain also featured in the press. According to this news, the investigation was continuing.

Finally, on August 1, 1926, the secular powers of the Grand Rabbinate were removed by making the necessary changes to the Rabbinate regulation that had been in effect since 1865, and the renunciation of rights in the Treaty of Lausanne was reiterated. On the basis of information published in the news media, it is clear that an important meeting was held at the Grand Rabbinate at 14:00 on August 1, 1926, under the chairmanship of Jak Nahmiyas Effendi. According to most newspapers, 80 people attended this meeting, although one newspaper claims that only 70 attended. In terms of the decisions taken, it is certain that the minority rights in the Treaty of Lausanne were completely waived and that the religious and secular powers of the Rabbinate were separated, with the latter being completely removed. The religious court called the "Meclis-i Rohani," originally named "Bed Din," was thus abolished. The administration of Jewish schools was left to the board of alderman in each neighborhood. Strikingly, the newspapers explicitly describe the decisions taken by the Jewish community as regulations, though only two newspapers (*Akşam*, *İkdam*) state that the regulation was composed of 31 articles. Remarkably, the full text of these 31 articles is not available either in

newspapers or in the Republic Archives, nor did we encounter the relevant documents in the American Archive. While we did not have the opportunity to examine the Grand Rabbinate Archive, it is plausible that a copy of the regulation exists there.

Giriş

24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte azınlık statüsünde kabul edilen Rum, Ermeni ve Yahudilerin Türkiye devletindeki statüleri netlik kazanmaya başlamıştır. Zira antlaşmanın 37. ilâ 45. maddeleri azınlıkların hangi haklara sahip olacaklarını bildirmektedir. Ancak antlaşmanın bilhassa 42. maddesinde aile hukuku gibi konularda azınlıklara kendi dini hükümlerini uygulama hakkının verilmesi Türk hükümeti tarafından devletin egemenlik hakkına müdahale gibi algılanmıştır. Zira Mütareke Dönemi'nde özellikle Ermeni ve Rum azınlığının hem ahali hem de patrikhaneler düzeyinde devlet aleyhinde işgalcilerle birlikte hareket etmiş olmaları Türk hükümetinin onlara güven duymasını engellemiştir¹. Aslında Osmanlı Devleti zamanında Rum, Ermeni ve Musevi Cemaatlerinin tâbi oldukları nizamnameler mevcuttur. Sırasıyla 1862 yılında Rumlar akabinde 1863'te Ermeniler ve 1865'de Yahudiler nizamname sahibi olmuşlardır. Bu nizamnamelerde patrikhaneler ve Hahambaşılığın kendi cemaat işleri üzerindeki yetkilerinin neler olduğu ve kendi kurumsal yapılarının nasıl işlediği belirlidir. Fakat aralarında çeşitli farklılıklar mevcuttur².

Türkiye, Lozan Antlaşması sonrasında bilhassa Medeni Kanun'un kabulüne kadar olan süreçte azınlıklarla ilgili meselelerde bu nizamnamelerdeki hükümleri fiili olarak uygulamaya devam etmiştir. Ancak gerek Medeni Kanun'un kabulü sürecinde gerekse de kabulünden sonra günümüze kadar nizamnamelerin devletçe aykırı görülme maddeleri teâmulen uygulanmakla beraber aykırı görülen maddeleri ise nizamnamelerin Cumhuriyet yönetimiyle ilga oldukları gerekçe gösterilerek uygulanmamıştır³. Cumhuriyet hükümetlerinin bu tavrı çoğunlukla Ermeni ve Rum azınlıkların bilhassa patrikhaneler, okullar ve vakıflar düzeyinde devletle sorunlar yaşamalarına sebep olmuştur⁴. Musevilerin ise diğer azınlıklara kıyasla devletle uyum içerisinde bulunma ve yahut da en azından uyumlu gözükmeye çabasında olduğu göze çarpmaktadır. Ancak yine de azınlıkların Lozan Antlaşması'ndaki 42. maddeden feragat etmeleri mevzu bahis olduğunda bu feragat sürecinin aslında en az Ermeni ve Rum Cemaatleri kadar sıkıntılı bir dönemin ardından nihayete erdiğini görmekteyiz. Çalışmamızda Musevi Cemaati açısından bu feragat sürecini detaylı olarak aktarmaya çalışacağız.

Musevilerin Lozan'daki haklardan feragat etmelerine değinen tez ve makale türlerindeki çalışmalara baktığımızda konuyla ilgili bilgilerin genellikle Avram Galante, Rıfat Bali ve Avner Levi'nin eserlerinden aktarılmış olduğunu ve basın üzerinden yeterli inceleme yapılmadığını görmekteyiz. Dahası isimlerini zikrettiğimiz yazarların eserlerinde mevcut olan bilgiler bazı

- 1 Mütareke Dönemi esnasında Ermeni ve Rum patrikhanelerinin icraatları için bkz. Ramazan Erhan Güllü, "Mondros Mütarekesi'nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C..XXV/75, 2009, s.575-605.
- 2 Her üç milletin nizamnamelerinin ilan süreçleri, içerdikleri konular ve ne kadar uygulanabildikleri hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, 1. Baskı, İstanbul, Ötügen Yay., 2018, s.116-169.
- 3 Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s.382-386 ve s.407.
- 4 Ermeni ve Rum azınlıkların Cumhuriyet döneminde devletle yaşadıkları sorunlar için bkz. Ramazan Erhan Güllü, "Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Azınlıklara Yönelik Politikaları", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VII/2, 2018, s.268-298.

çalışmalarda eksik veya yanlış aktarılmıştır. Örneğin Ahmet Özgür Çınar, yazmış olduğu yüksek lisans tezinde Rıfat Bali'nin eserinden elde ettiği bilgileri hatalı ve eksik bir şekilde okuyucuya sunmuştur. Zira Çınar, 15 Eylül 1925'de Musevi Cemaati'nin Adliye Vekaleti'ne sunmuş olduğu Lozan'daki haklardan feragat dilekçisini atlamış yalnızca 1 Ağustos 1926 tarihinde Hahamhanede gerçekleşen toplantıdan bahsetmiştir. Öte yandan bu toplantıda konuşulan konulardan bahsederken İspanya'ya gönderildiği iddia edilen sadakat telgrafı hakkında “yaklaşık iki sene boyunca İspanya'ya gönderildiği iddia edilen telgraf” şeklinde açıklama yapması çok ciddi bir hatadır⁵. Zira bu telgraf iddiası 18 Şubat 1926'da basının gündemine gelmiştir ve 1 Ağustos 1926'ya kadar ki süreçte en fazla 6 ay kadar gündemde kalabilmesi söz konusudur. İlaveten basın üzerinden takip edildiğinde meselenin en çok, Şubat ayı sonuna ve Mart ayı başına kadar yoğun olarak gündemi meşgul ettiği görülmektedir. Elif Kandöker ise tezinde kronolojik bir hata yaparak önce Hahamhanedeki 1 Ağustos 1926 tarihli toplantıyla Musevilerin, Lozan Antlaşması'nın 42. maddesindeki haklarından feragat ettiklerini açıklamıştır. Akabinde diğer paragrafta “Medeni Kanun'un laik esaslara göre düzenlenmesinin ardından” Yahudilerin Hahambaşı başkanlığında toplandıklarını ve toplantı sonucunda “Medeni Kanun'un uygulanmasından öncesine tarihlendirilen ve haklarından feragat etmek istediklerine dair” bir dilekçeyi hükümete 15 Eylül 1925'te sunduklarını belirtmiştir⁶. Kandöker bilgileri kronolojik açıdan hatalı aktardığı için 15 Eylül 1925 tarihli dilekçe ile 1 Ağustos 1926 tarihinde alınan kararlar arasındaki bağlantıdan ve tarihi süreçten bahsetmemiştir.

Bilal Eryılmaz ve Mücahit Bektaş'ın ortaklaşa hazırladıkları “Lozan Perspektifinden Türkiye'de Azınlık Politikaları (1923-2016)” başlıklı makalede ise -anlaşıldığı kadarıyla- Stanford Shaw'un 1977 yılında yayımlanmış olan kitabı esas alınarak Musevilerin Lozan'daki haklardan feragat tarihi 8 Ekim 1925 olarak belirtilmiştir. Ayrıca bu tarihten “üç hafta sonra” Ermenilerin ve 7 Ocak 1926'da ise Rumların feragat ettiği bilgisi verilmiştir⁷. Ancak 1925 yılında Adliye Vekaleti'ne sunulan mazbataları dikkate aldığımızda her üç cemaat için de verilen tarihlerin yanlış olduğu göze çarpmaktadır. İlaveten Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili kaidelerinin esas alındığı bir çalışmada feragat meselesiyle ilgili olarak tek bir kaynakla yetinilmesi ve Galante, Bali ve Levi'nin eserlerinin kullanılmaması önemli bir eksiklikler. Öte yandan Mücahit Bektaş yazmış olduğu yüksek lisans tezinde azınlıkların Lozan'ın 42. maddesinden feragatlarını anlatırken “sırasıyla Yahudi, Ermeni ve Rum cemaatlerinin” feragat ettikleri bilgisini vermiş ancak tarihleri aktarmamıştır. Devamında ise “kendi medeni hukuklarını oluşturabilme hakkından ilk vazgeçen cemaat olan Yahudiler 1 Ağustos 1926 tarihinde, neden vazgeçtikleri ile ilgili bir açıklamada bulunmuşlardır” diyerek 1 Ağustos'taki

5 Ahmet Özgür Çınar, *Lozan'dan Sonra Türkiye Yahudileri (1923-1945)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005, s.68-69.

6 Elif Kandöker, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Azınlıklar Politikası Kapsamında Türk Musevi Cemaatinin Durumu ve Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s.42-43.

7 Bilal Eryılmaz, Mücahit Bektaş, “Lozan Perspektifinden Türkiye'de Azınlık Politikaları (1923-2016)”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, S.2, C.5, İstanbul, Eylül 2017, s.30.

olayın önemini yanlış ifade etmiştir⁸. Tekin Alp'in Musevi Cemaati'nin Türkleşmesi ile ilgili fikirlerini inceleyen Murat Kılıç ise Musevilerin Lozan'daki haklardan feragati için sadece 1 Ağustos 1926 tarihinde Hahamhanede gerçekleşen toplantı kararlarını ve Tekin Alp'in bu kararlar hakkındaki beyanatını dikkate almıştır⁹. 15 Eylül 1925 tarihinde Adliye Vekaleti'ne sunulan mazbatadan bahsetmemiştir.

Özetle ifade edersek literatürde Musevilerin Lozan'daki haklardan feragatleri hakkında bilgi veren/içeren eserlerde önemli eksiklikler, hatalar ve bunlara bağlı olarak bilgi karmaşası mevcuttur. Biz bu çalışmada mümkün olduğunca bu eksiklikleri ve hataları gidermeye çalıştık. Ana kaynak olarak dönemin Türk basınında çıkan haberleri kullandık. Fakat gelecekte bizim çalışmamızdan daha kapsamlı bir çalışmanın yapılabilmesi de mümkündür.

1. 15 Eylül 1925'de Adliye Vekaleti'ne Lozan'daki Haklardan Feragatın Bildirilmesi

Türkiye'nin 24 Temmuz 1923'te imzaladığı Lozan Antlaşmasınının 37. ilâ 45. maddeleri azınlık statüsünde kabul edilen Rum, Ermeni ve Yahudilerin sahip olacakları haklarla ilgilidir. Bu maddelerden bilhassa 42. maddenin aile hukuku gibi konularda, azınlıkların dini kurallarına uygun hukuki yasaların oluşturulmasını gerekli kılması hükümetin egemenlik haklarına müdahale gibi algılanmıştır. Başlangıçta 42. maddenin gereği olarak azınlık temsilcileri ve hükümet temsilcilerinin yer aldığı karma komisyonlar oluşturularak azınlıkların dini hükümlerine uygun kanunlar yapılmasına karar verilmiştir. Musevi Cemaati için oluşturulan komisyonda yer alan Musevi üyelerden Kalef Gabay ve Mişon Ventura 42. madde gereği oluşturulacak yasa taslaklarını “*Türkiye'nin hakimiyet hukukuna ihlal*” olarak gördüklerinden komisyonun faaliyetlerini “baltalamaya” uğraşmışlardır. Örneğin Hahambaşı Haim Becerano ile görüşüp yapılacak yasalar ne kadar kapsamlı olursa olsun bu yasalarda yer almayan herhangi bir olay karşısında Türk mahkemelerindeki yetkililer Talmud gibi kaynaklara başvurmayacakları için alınacak en doğru kararın Medeni Kanun'un kabul edilmesi olduğuna dair ikna etmişlerdir¹⁰.

Bu süreçte Türk basınında Musevilerin Lozan'daki haklardan vazgeçmelerini isteyen yazılar, Türk ve Musevi yazarlarca kaleme alınmıştır. Gerek Gabay ve Ventura'nın telkinleri ve gerekse de basının yönlendirmeleri Becerano'nun Medeni Kanunu'nun tatbikine müsaade etmesini sağlamıştır. Böylece komisyon olağanüstü bir toplantı yaparak, hükümet temsilcisi konumundaki Mustafa Fevzi Bey'i Becerano'nun kararından haberdar etmiştir. Mustafa Fevzi Bey de Ankara'ya giderek İsmet Paşa'yı bilgilendirmiştir. Mustafa Fevzi Bey İstanbul'a dönünce 10 Eylül 1925'de komisyon yeniden toplanıp aile hukukuyla alakalı çalışmalarına son veren bir mazbata hazırlamıştır. Aynı gün basında, Ventura ve Gabay'ın komisyondan çekildikleri

8 Mücahit Bektaş, *Lozan Barış Antlaşması Bağlamında Türkiye'de Azınlıkların Yönetimi*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s.117-118.

9 Murat Kılıç, “‘Türkleştirme’ Dağında Bir ‘Musa’ ve Evamir-i Aşere (On Emir)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, Mayıs 2010, s.181-182.

10 Rifat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2009, s.60-61.

ve Musevi cemaati adına 42. maddeden feragat edildiğini Adliye Vekaleti'ne beyan ettikleri duyurulmuştur¹¹. Bu bilgileri veren Rifat Bali, 10 Eylül 1925 günü yayımlanan Osmanlıca gazeteleri incelememiştir. Bu gazeteleri incelediğimizde¹² Lozan'ın 42. maddesi gereğince teşkil ettirilmiş olan komisyonların mesaieleri hakkında Cumhuriyet ve İkdam gazetelerince neredeyse aynı içerikte birer haber yapıldığı görülmektedir. Ancak bu iki haberde Musevi Cemaati'nin Lozan'daki 42. maddeden feragat ettiği yazılmamıştır ve komisyondan çekilen üyelerden bahsedilmemiştir. Yalnızca “*Musevilerin ahkâm-ı şahsiyeleriyle meşgul olan komisyon ahiren bir celse daha 'akd eylemek suretiyle mesaisine nihayet vermektedir'*” bilgisi verilmiştir. Komisyon reisi Mustafa Fevzi Bey -bir gün önce- kendisini gören gazetecilere “*mesailerine dair ancak bir hafta sonra beyanatda bulunabileceğini*” ifade etmiştir. İlâveten komisyonlardan Ermeni Cemaati'ninki mesaisine devam etmektedir. Rum Cemaati'nin komisyonu ise henüz bir toplantı yapmamıştır¹³.

14 Eylül'deki Vakit gazetesine göre Musevilerin “ahkâm-ı şahsiyelerini” tespit etmekle görevli olan komisyon “ikmâl-i vazife” etmiş ve bu yüzden “dün” komisyon reisi Mustafa Fevzi Paşa'nın teşebbüsüyle Hahamhane Meclis-i Umumisi toplantı yaparak bir “layiha” hazırlamıştır. Bu layiha hazırlanırken “kendi mütehasıslarının” görüşleri de alındığı için “mucib-i memnuniyet” bulmuştur¹⁴.

15 Eylül 1925 günü ise Hahamhanenin –“evvelki gün”- aldığı kararlar İkdam, Son Saat ve Vakit gazeteleri tarafından aynı ifadelerle nakledilmiştir:

“Lozan muahedesinin imzasından evvel ve sonraki vaziyetleri uzun uzadıya tedkik eden meclis iş bu muahedenin imzasında hukuk-ı aile ve efrada müteallik olan Türk kavaninin İslam esasat-ı diniyesinden mülhem olduğunu ve bu takdirde ayrı din ve akaide sâlik bulunan kimseleri aynı kavanin-i diniyyeye tâbi tutmanın hukuken gayr-ı mümkün olduğunu nazar-ı dikkate almışdır.

İşte bu nokta-i nazara istinad eden Türk hükümeti, memleketde sakin edyan-ı saire sâlikinine Karşı her zaman gösterdiği âli-cenâbı ibraz ederek Lozan muahedesini ahkâmının ekalliyetlere aid bulunan ahkâmını mevki-i tatbik vaz'ını emretmişdi. Halbuki bugün, vaziyet tamamen değişmiştir. Türk inkılab-ı içtimâi ve siyasiyesinin başlıca esaslarından biri din ile hükümetin tamamen ayrılmış olmasıdır.

Tanzim edilmekte olan yeni kanunlar medeniyet-ı haziranın ihtiyacatından mülhem olup, diğer hükûmat-ı medeniyyede olduğu gibi içtimâi hayatın şeraitine tevafuk etmektedir.

11 Rifat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.62-64.

12 Cumhuriyet, İkdam, Son Saat ve Vakit gazetelerinin 10 Eylül 1925 günkü sayılarına ulaşabildik.

13 “Cemaatler Hakkında” *İkdam*, nr.10211, 10 Eylül 1925, s.4.; “Gayrimüslimlerin Ahkâm-ı Şahsiyeleri”, *Cumhuriyet*, nr.481, 10 Eylül 1925, s.2.

14 “Hukuk-ı Aile Tadilatında Museviler”, *Vakit*, nr.2768, 14 Eylül 1925, s.3. Burada “kendi mütehasısları” tabiriyle Meclis-i Cismaninin kast edildiği ertesi günkü haberde açıklığa kavuşmuştur. Zira şu açıklama yapılmıştır: “Dünkü nüshamızda Saruhan mebusu Mustafa Fevzi Efendi'nin riyaseti altında Musevilerin ahkâm-ı şahsiyelerini tatbik memur komisyonun ikmâl-i vazife ettiğini ve bunun üzerine Hahamhane Meclis-i Cismanisinin mütalaası alınmak üzere içtimaya davet edildiğini yazmışdık. Bu içtimada meclis-i umumice şu karar verilmiştir:” denilerek toplantıda alınan karar açıklanmıştır. Bu karar yukarıda 15 Eylül 1925 tarihli üç gazete üzerinden açıkladığımız karardır. Bkz. “Musevi Cemaati”, *Vakit*, nr.2769, 15 Eylül 1925, s.2.

İşte bundan dolayıdır ki, Lozan Muahedesinin ekalliyetlerin hukuk-ı aile ve efradına müteallik olan aksamının hikmet-i vücudu kalmamıştır. El-yevm ihzar edilmekte olan kavanine Museviler için mevad-ı mahsusa ilavesine lüzum görmemekdeyiz. Bu nokta-i nazara ibtinâen Fransız ve Alman kavanin-i mahalliyesinde olduğu gibi izdivaç-ı medeni izdivaç-ı diniden sonraya tehir eden her memur-i diniyye muayyen bir cezayı muhtevi bir madde ilave edilmesi mütalâasındayız¹⁵.

Yine 15 Eylül 1925'te Hahamhane bünyesinde 80 kişilik Meclis-i Milli üyelerinden 42'si bir araya gelerek 42. maddedeki haklardan feragat kararlarını Adliye Vekaleti'ne resmi olarak mazbatayla sunmuşlardır¹⁶.

Musevilerin bu kararı vermesinde Mustafa Kemal Paşa'nın "The New York Herald" gazetesine vermiş olduğu "iddia edilen" bir mülakatın da etkili olduğu düşünülmektedir¹⁷. Mülakatın tercümesi 4 Mayıs 1924'de Türk gazetelerinde yer almıştır. Mülakata göre halifelik kaldırıldığı için Ermeni ve Rum patrikhaneleriyle beraber Hahambaşılığın da ortadan kaldırılması gereklidir. Her ne kadar bu mülakat yayımlandıktan dört gün sonra, Patrikhaneler ve Hahamhane için böyle bir açıklama yapılmadığı belirtilerek tekzip edilse de ilerleyen süreçte Medeni Kanun'un kabulü gibi uygulamalarla Hahamhane ve Patrikhaneler Osmanlı Dönemi'nden beri sahip oldukları imtiyazların pek çoğundan vazgeçmişlerdir. Lozan'daki haklardan feragat da bu süreçte gerçekleşmiştir¹⁸.

Genel olarak kabul edildiği üzere Musevilerin 15 Eylül 1925'de aldıkları feragat kararı Ermeni ve Rum azınlıkların da aynı kararı vermelerini tetiklemiştir¹⁹. Zira Musevilerin ardından öncelikle Ermeniler 17 Ekim 1925'te Lozan'daki haklardan feragat ettiklerini Adliye Vekaleti'ne mazbatayla bildirmişlerdir²⁰. Akabinde Rumlar da 27 Kasım 1925'de Adliye Vekaleti'ne mazbata sunarak Lozan'daki haklarından feragat ettiklerini açıklamışlardır²¹. Ancak bu genel kabule göre Museviler, Ermenilere ve Rumlara kıyasla bu kararı daha çabuk ve daha kolay almış olsalar da Avner Levi ve Rıfat Bali'nin konuyla ilgili verdikleri diğer bilgilere göre Musevilerin 42.

15 "Hahamhanenin Kararı", *İkdam*, nr.10216, 15 Eylül 1925, s.4.; "Musevi Meclisi Kararını Verdi", *Son Saat*, nr.177, 15 Eylül 1925, s.1.; "Musevi Cemaati", *Vakit*, nr.2769, 15 Eylül 1925, s.2. *Vakit* gazetesi ayrıca Ermeni cemaatiyle alakalı olarak "ekalliyet hukukundan feragat" ettiklerine dair bir haber yapmıştır: "Ermenilerin ekalliyet hukukundan feragat ve hükümete beyan-ı sadakat etmek üzere Ankara'ya bir heyet göndermek için bazı teşebbüslerde bulunduklarını yazmışdık. Bu teşebbüsler nihayet müsmir olmuş (netice vermiş) ve Türk Ermeni Teali Cemiyeti erkânından mürekkep altı kişilik bir heyet Ankara'ya müteveccihen şehrimizden hareket etmiştir. Bu heyet Türkiye'de Ermenilerin ekalliyetler hukukundan feragat eylediklerini beyan ederek, hükümete sadık olduklarını ilave edecektir". Bkz. "Ermeni Heyeti Nihayet Gitti", *Vakit*, nr.2769, 15 Eylül 1925, s.2.

16 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.64.

17 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.54-59.

18 Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s.364-368.

19 Hatta Ermeni ve Rumlara ilaveten Ermeni Katolik ve Protestan Cemaatleri de feragat beyan etmişlerdir. Protestan Ermeniler, Medeni Kanun hazırlık sürecinde iken feragat beyanlarını Adliye Vekaleti'ne mazbatayla bildirmişlerdir. Katolik Ermeniler ise Medeni Kanunun kabulünden sonra feragat beyanlarını Adliye Vekaleti'ne sunmuşlardır. Bkz. Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s.368-370 ve s.408-410.

20 Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s.382-383 ve s.491-492.

21 Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s.402 ve s.493.

maddeden asıl ve resmen feragat etmeleri, 1926 yılı Şubat ayında yaşanan bir hadise üzerine olmuştur²². Her ikisinin de bahsettiği hadise İzmir ile İstanbul'daki 300 Musevi tarafından İspanya'ya yollandığı iddia edilen -1 Ekim 1925 tarihli- "sadakat" telgrafının 18 Şubat 1926'da basın gündemine gelmesidir²³. Zira bu iddianın basında ortaya çıkmasına sebep olan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu telgraf olayından Avram Galante de bahsetmiştir. Hatta bu olayın "Türkler ve Yahudiler" isimli eserini yazmasına sebep olan iki hadiseden biri olduğunu da belirtmiştir. Ancak o bu olayın Musevi Cemaati'nin Lozan'daki haklarından feragat etmeleri için kasıtlı olarak tertip edildiği yorumunu yapmaktan kaçınmıştır. Bununla birlikte İspanya'ya yollandığı iddia edilen telgrafın gerçek olmadığını da ifade etmiştir²⁴.

2. 15 Eylül 1925'deki Feragat Kararının Ardından Hahamhane Üzerindeki Tartışmalar

15 Eylül 1925'de 42. maddeden feragatın Adliye Vekaleti'ne bildirilmesi üzerine Musevi Cemaati içerisinde Hahamhanenin sivil ve ruhani yetkilerinin ayrılması, Cumhuriyet kanunlarına uygun yeni bir nizamnamenin yapılması gibi tartışmalar başlamıştır²⁵. Béné Bérith Cemiyeti²⁶ bünyesinde ve Hahamhanede toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılarda Hahamhanenin yetkileri ve nizamname konularıyla beraber 42. maddeden feragat meselesi yeniden gündeme gelmiştir²⁷. Toplantılar genellikle basına yansımıştır. Örneğin 15 Kasım 1925'de Vakit ve Son Saat gazeteleri Bene Birit Cemiyeti'ndeki "Fran Mason Heyeti'nin", "*geçenlerde 'akd ettiği bir içtimada Hahambaşılığın lağvına karar'*" verdiğini yazmıştır. Fakat kesin bir sonuç alınması amacıyla bir toplantı daha yapılacaktır. Bu toplantıya heyet üyeleriyle birlikte "*birçok Musevi cemaat mümessilleri de*" çağırılmıştır²⁸.

Bahsedilen toplantı 15 Kasım 1925 günü icra edilmiştir. Cumhuriyet'e göre Meclis-i Cismani ve Umumi azaları Hahamhanede "hususî surette" toplantı yaparak Hahamhanenin

22 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, s.70-71.; Rifat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.77.

23 Avner Levi basındaki iddiaların 26 Şubat 1926 günü ortaya çıktığını yazmıştır. Ancak dönemin gazeteleri incelendiğinde verdiği tarihin yanlış olduğu görülmektedir. Bkz. Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, s.70-71. Doğru olan tarih Rifat Bali'nin de belirttiği üzere 18 Şubat 1926'dır. Bkz. Rifat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.77.

24 Avram Galante, *Türkler ve Yahudiler*, 3. Baskı, İstanbul, Gözlem Yay., 1995, s.7-8.

25 Rifat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.69.

26 Kelime anlamı "Ahit Oğulları" olan Bene Berit Cemiyeti, Türkiye'de 1911- 1938 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Dünyadaki "*en büyük ve en geniş*" Yahudi hizmet örgütüdür. 18 Ekim 1843'de Alman kökenli 12 Amerikan tarafından New York'ta kurulmuştur. Mason localarına benzer ama amaçlanmıştır. Bu cemiyet hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Rifat N. Bali, "Bir Yahudi Dayanışma Ve Yardımlaşma Kurumu: B'nai B'rith XI. Bölge Büyük Locası Tarihçesi Ve Yayın Organı Hamenora Dergisi", *Müteferrika*, S.8-9, Bahar-Yaz 1996, s.41-60.

27 Rifat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.68-72.

28 "Hahambaşılık İlgası İçin Kuvvetli Cereyan Var", *Vakit*, nr.774, 15 Kasım 1925, s.3.; "Hahambaşılık", *Son Saat*, nr.237, 15 Kasım 1925, s.3. Son Saat, Bene Birit Cemiyeti üyelerinin öncülük ettikleri bir teşebbüs olan Hahambaşılığın "lağvı" konusunda bir toplantı yapılacağı iddiasını ertesi gün de devam ettirmiştir. Bkz. "Hahamlık Kalkıyor Mu?", *Son Saat*, nr.238, 16 Kasım 1925, s.2.

dini ve dünyevi işleri ayırarak yalnızca dini işlerle meşgul olmasını müzakere etmişlerdir²⁹. Ayrıca Hahambaşı Becerano'ya verilmek üzere bir takrir sureti hazırlamışlardır:

“Bütün aşkahladların? Meclis-i umumideki azası ile bütün Musevi Cemaatlerini toplayarak Hahamhanenin teşkilat-i hazırasının ilgası tedkik olunacak, eski müesseseler tasfiye edilecek, başda re'is-i ruhanî olmak üzere bir hahambaşı bulunarak 'adem-i merkezîyet sistemi esasî üzerine Musevi cemaati işleri tanzim olunacaktır’³⁰.”

Cumhuriyet'e göre Meclis-i Umumi ve Cismani üyeleri resmen toplanarak bu konuda bir karara varacaklardır. Karar resmen onaylanıp Hahambaşıya sunulduktan sonra Hahamhanede yedi adet nahiye merkezi olacaktır. Bu merkezlerin her biri aşkahlad? bütçelerini kendileri yapacaklardır. Hahambaşı sadece din işleriyle iştigal edecektir. İlaveten yedi nahiye merkezi temsilcileri “her iki ayda bir” Türkiye Musevilerinin dünyevi işleri hakkında müzakere yapacaklardır³¹. Benzer bilgileri Vakit gazetesi de yazmıştır. Ancak iki haber arasında bazı küçük farklılıklar vardır³².

Rıfat Bali'ye göre toplantı Bene Birit Cemiyeti'nin teşebbüsüyle gerçekleşmiş olsa da, katılanların yüzde ellisinden fazlası cemiyetin üyesi değildir. Toplantıda, Hahamhanenin yalnızca dini mevzularda yetki sahibi olması ve Musevi cemaatlerinin “özerk laik” yönetimlerce idare edilmeleri kararlaştırılmıştır. Ayrıca müzakerelerin akabinde “yeni Hahamhane Nizamnamesi” mevzusunda Hahambaşı Becerano Efendi'nin görüşlerini alacak bir heyet intihap edilmiştir. Yeni Nizamnameyi konuşacak yeni bir Meclis-i Umumi toplantısının Hahambaşının katılımıyla icra edilmesine karar verilmiştir³³.

15 Kasım 1925'deki toplantıdan yaklaşık iki gün sonra Cumhuriyet gazetesi Hahambaşı Becerano Efendi ile bir mülakat yapmıştır. Mülakatta geçen diyalog şu şekildedir:

-“Şehrimiz Musevileri arasında Hahambaşılığın yalnız ruhani işlerle meşgul olması ve dünyevi muamelatda iştigal etmemesi hakkında yeni bir cereyan vücudundan haberdar olmaktadır. Bu hususdaki mütalaanızı öğrenmek arzusundayız.

-“Malum ya efendim; milletin bir kısmı için ne lazımsa onu kabul edeceğiz. Milletleri terakkiyatdan hiçbir şey men' edemez. Herhangi bir milletin ilk zamanı ile son zamanı arasında epeyce fark vardır, zan ederim. Son zamandaki terakkiyat evvelce var mıydı? Tabii yokdu. Ben yetmiş beşimdeyim. Hem eski, hem de yeni devri görmüş ve görmekde ve bununki terakkiyatı takdir etmekteyim. Bütün terakkiyat birer ihtiyaçla olur. Cenab-ı Hak bile havayı, suyu ihtiyaçdan dolayı yaratmıştır. Ve hangi şeye çok ihtiyaç varsa Cenab-ı Hak onu çok hasıl etmiştir. Bütün bunları söylemekden maksadım her yapılan şeyin bu ihtiyaçla vuku bulmakta olduğunu arz etmekteyim.

29 “Museviler Din Ve Dünyayı Ayırıyorlar”, *Cumhuriyet*, nr.547, 16 Kasım 1925, s.1.

30 “Museviler Din Ve Dünyayı Ayırıyorlar”, *Cumhuriyet*, nr.547, 16 Kasım 1925, s.1.; “Vaziyeti Evvelâ Museviler Anladı”, *Vakit*, nr.2830, 16 Kasım 1925, s.1,2.

31 “Museviler Din Ve Dünyayı Ayırıyorlar”, *Cumhuriyet*, nr.547, 16 Kasım 1925, s.1.

32 “Vaziyeti Evvelâ Museviler Anladı”, *Vakit*, nr.2830, 16 Kasım 1925, s.1,2.

33 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.68-69.

Size milletim hakkında bir iki söz daha söylemek isterim. Ben Musevi milletinin başında bir çobanım. Benim bir elimde kaval bir elimde, sopa var. Eğer Musevi milleti sakin sakin oturur ve müttehid (birleşik) bir şekilde hareket ederse onlara kaval çalmak suretiyle gönüllerini eğlendiririm, fakat sürüden ayrılan olursa onu derhal elimdeki sopa ile sürüye dahil ederim. Bu sözlerimi bilhassa kayd ediniz!”

-Bugün tekrar içtima var mıdır?

-“Hayır bugün fevkalade bir içtima yoktur. Yalnız akşama mutad olan ‘meclisler içtima’ nı ‘akd edecek ve Musevi milletinin refahı hakkında lazım gelen şeyleri tekrar etdireceğiz.”

Arada bir dakikalık sükun... ondan sonra Becerano Efendi masanın üstündeki kitabları gösteriyor ve diyor ki:

“-İşte bunlar benim yegâne dostlarım ve her dakika emrime amade hıdmetdedirler. Ben onlarda her zevki buluyor ve onları hiçbir şeyle değiştirmek istemiyorum”.

Becerano Efendi'nin yukarıdaki açıklamaları “*Mademki din ve dünya işlerinin tefriki bugün bir ihtiyaç haline gelmiştir. O halde Musevi Milleti aynı ihtiyacın tatbikatına geçecektir*” şeklinde yorumlanmıştır³⁴.

Becerano Efendi'nin bu mülakatının yayımlanmasından hemen sonra -18 Kasım 1925'de- Cumhuriyet gazetesinin Fransızca versiyonu olan “La République” gazetesi tarafından Aşkenaz Cemaati'nin Başhahamı David Markus ile bir röportaj yapılmıştır. Markus bu röportajında “azınlık” ve “cemaat” tabirlerinin geçmişe ait olduklarını, Musevilerin mekteplerini “Türkleştirmek” arzusunda bulduklarını ve az müddet sonra da Türkiye Musevilerinin “ana dilinin” yalnızca Türkçe olacağına inandığını ifade etmiştir. Hahambaşılığın Osmanlı devrine ait bir kurum olduğunu, artık dini ve idari ihtiyaçları karşılamadığını, cemaatin üstünde “*ölü bir ağırlık olduğunu*” ve ilga edilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Hahambaşılığın Musevi cemaatlerine maddi yönden “*çok pahalıya mâl olup, cemaatlerin sağlıklı gelişmelerine engel olduğunu, on yıldan beri bu durumun değiştirilmesi için girişimlerde bulunulduğunu, ortamın da artık buna elverişli olduğunu*” belirtmiştir. Markus'un bu açıklamaları El-Tiyempo gazetesinin sahibi ve başmuharriri olan David Fresko tarafından “*ağır bir dille*” eleştirilmiştir³⁵.

4 Aralık 1925'te saat 10:00'da Hahamhanede gerçekleşen toplantı ertesi günkü gazetelerde kamuoyuna açıklanmıştır. Cumhuriyet ve Son Saat, toplantıya katılan murahhas sayısını 140 olarak açıklamıştır. Ancak Vakıt'e göre toplantıya davet edilen murahhas 196 kişidir ve yalnızca 90'ı katılmıştır³⁶. Son Saat ve Cumhuriyet'teki ortak bilgilere göre Musevi Cemaati, daha evvel bir istidaname ile ekalliyet haklarından feragat ettiklerini Adliye Vekaleti'ne³⁷ bildirmişlerdir. Ardından cemaatin “*cismani ve ruhani işleriyle meşgul olan Hahambaşılığın elinden dünya işlerini hal ve tesviye salahiyetinin alınması cereyanı*” ortaya çıkmıştır. Bu

34 “Hahambaşı Becerano Efendi İle Mülakat”, *Cumhuriyet*, nr.548, 17 Kasım 1925, s.1.2.

35 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.69-70.

36 “Musevi Meclisi Dün Toplandı”, *Vakit*, nr.2849, 5 Aralık 1925, s.1. Rıfat Bali ise “*hava koşullarının çok kötü olması nedeniyle*” davet edilen 196 murahhastan yalnızca 96'sının toplantıya iştirak ettiğini belirtmiştir. Bkz. Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.70.

37 Burada Adliye Vekaleti'ne sunulan istidaname ile kast edilen 15 Eylül 1925 tarihli mazbatadır.

cereyanın başındaki Bene Birit Cemiyeti birçok toplantı yapmıştır. Nihayetinde bu konu hakkında kesin bir karar vermek amacıyla çeşitli mahalle teşkilatları arasında seçim yapılarak murahhas belirlenmesine karar verilmiştir. Seçimleri yapılan 140 murahhas Hahamhanede toplanarak durumu tartışmaya başlamışlardır. Museviler bazı düzenlemeler ile “*Fransız ve yahud Alman Hahambaşılığı teşkilat-ı esasiyyesini*” uygulamak istegindedirler. Bunun olabilmesi için de “*bir Türkiye Hahambaşılığı, bundan ayrı olarak da Musevi mevcut kasabalarda mahalli bir hahamlık tesisi*” düşünülmektedir³⁸.

Vakit Gazetesi ise Hahamhanedeki toplantının oluş şekli ve konuşulan konuları şöyle açıklamıştır:

“1) Hahambaşı Efendinin nutku; 2) Musevi Cemaatinin vaziyet-i hukukiyesini tesbit ile cemaat umûrunun din ve dünya işlerinin tefriki esasına göre tanzîmi hususunu intaca (sonuçlandırmaya) memur bir komisyon intihabını ihtiva ediyordu.

Hahambaşı Efendi içtimaya başında silindir bir şapka, arkasında frakla gelmiş ve hazrunu selamladıktan sonra maksad-ı içtimaayı hülâsa eden bir nutuk söylemiş, Türkiye’de laik bir idare tesisi üzerine Hahamhane müessesinin yeni kavaninine muvafık bir şekilde tadiline lüzum görüldüğünü ve bu hususta süratle muvaffakiyet temini için (Bene Birit) cemiyetine müracaat edildiğini Bene Birit cemiyetinin bu müracaatı kabul ederek toplandığını 15 Teşrin-i Sani (Kasım) içtimasında Hahamhanenin münhasıren mesail-i diniye ile işgal etmesi lazım geldiğine karar verdiğini anlatmış, bunu müteakip reis-i cumhur hazretleri ile başvekilimize ve millet meclisi riyasetine telgrafla arz-ı tâ’zîmât edilmesini teklif etmiş ve bu teklif derhal kabul edilmiştir. Bunu müteakip meclisde hazır bulunanlar söz alarak mütalaalarını söylemişlerdir. Nihayet Hahamhanenin vaziyetinin ne tarzda tadili lazım geleceğini hükümetin kararına bırakmak üzere teşebbüsatda bulunması için bir komite intihabına karar verilmesi zımında bir takrir reye vaz’ edilmiştir (oylamaya sunulmuştur). Fakat ekseriyet kalmadığından intaç edilememiştir (sonuçlandırılmamıştır). Dünkü içtimada davet edilen 196 zatdan ancak 90 kişi bulunmuş ve müzakere Yahudice cereyan etmiştir³⁹.

Toplantının içeriğiyle ilgili olarak basın üzerinden elde ettiğimiz bilgilere ilaveten Rıfat Bali’ye göre toplantı esnasında, Mişon Ventura toplantının maksadının izah edilmesini rica etmiştir. Bene Birit Cemiyeti başkanı Jozef Niyego toplantının amacını, “1873 yılında kabul edilmiş olan⁴⁰ Hahamhane Nizamnamesinin Cumhuriyet yasalarına uygun hale getirilmesiyle

38 “Musevilerin İçtimaa”, *Cumhuriyet*, nr.566, 5 Aralık 1925, s.1.; “Musevilerin Bugünkü Mühim İçtimaa”, *Son Saat*, nr.257, 5 Aralık 1925, s.1.

39 “Musevi Meclisi Dün Toplandı”, *Vakit*, nr.2849, 5 Aralık 1925, s.1.

40 Rıfat Bali, Avram Galante’yi kaynak göstererek Hahamhane Nizamnamesinin kabul edilme tarihini 1873 olarak yazmıştır. Bkz. Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.71. Ancak bu tarih yanlıştır. Zira Hahamhane Nizamnamesi 1865 yılında kabul edilmiştir. Nizamnamenin hazırlanış süreci, maddeleri ve ne kadar uygulanabildiği hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s.154-169. Öte yandan Bali’nin atıf yapmış olduğu Avram Galante’nin eserini incelediğimizde nizamnamenin tarihi Hicri 23 Şevval 1281 ve Miladi 1 Nisan 1864 olarak belirtilmiştir. Bkz. Avram Galante, *Historie Des Juifs De Turque*, 9 Cilt, C.V, 1. Baskı, İstanbul, İSİS Yay.,1986, s.13-26. Buradaki hata Miladi tarihtir. Zira Hicri 23 Şevval 1281 tarihi Miladi 21 Mart 1865’e tekabül etmektedir. İlaveten 1873 tarihi yazılı değildir.

alaka yeni tasarının görüşülmesi olarak açıklamıştır. Tasarıda, Hahambaşılığın yetkilerinin dini mevzularla sınırlanacağı, çeşitli alt cemaatlerden müteşekkil olan İstanbul Musevi Cemaati'ndeki her alt cemaatin kendine ait mektep, mezarlık gibi müesseselerini idare edeceği, bütün bu alt cemaatlerle Aşkenaz ve İtalyan Cemaatlerini de dahil edecek “merkezi bir heyetin” tesis edileceği ve bu heyetin Or-Ohayım Hastanesi, Ortaköy Yetimhanesi benzeri kurumlardan mesul olacağı ifade edilmiştir. Mişon Ventura da bu düşünceleri tasvip etmiş ve bazı taleplerde bulunmuştur. Toplantının bitiminde, Musevi Cemaati'nin Cumhuriyete karşı “sadakati ve derin bağlılığını” bildiren telgraflar Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya, Başvekil İsmet Paşa'ya ve meclis başkanı Kazım Paşa'ya gönderilmiştir. İlâveten Hahambaşılığın laik yasalara uygun olarak tekrardan yapılanması amacıyla resmi makamlarla görüşecek 12 kişilik bir heyetin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ancak bu karar son andaki bir değişiklik teklifi yüzünden oylamaya sunulamamıştır. Değişiklik teklifinde 12 kişilik heyetin karar verme yetkisi yok edilerek yalnızca hükümetle yapılacak görüşmelerin neticelerini Meclis-i Umumi'ye bildirme hakkına sahip olması önerilmiştir. Bu öneriyle “şiddetli bir tartışma” ortaya çıkmış ve toplantı yarım kalmıştır⁴¹.

Cumhuriyet gazetesi toplantı çıkışında Becerano Efendi'nin görüşlerini almıştır. Becerano Efendi toplantının “çok istifadeli” geçtiğini ve “Musevi milletinin fikrini tamamiyle” kavradığını ancak “henüz neticeye” varamadıklarını söylemiştir. İlâveten “*İnşallah iki üç gün sonraki içtimada kat'i bir karar ittihaz edeceğiz*” temennisinde bulunmuştur⁴².

Rıfat Bali'ye göre sonraki süreçte Hahamhanede gerçekleşen 18 Aralık 1925 tarihli toplantıda Lozan'daki haklardan feragat konusunda “*aşırı hevesli olmayan Bene Berith cemiyeti*” grubuyla bu cemiyetin Musevi Cemaati idaresine el koymaya çalıştığını ileri süren -içlerinde Ventura'nın da bulunduğu- grup arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Zira Ventura azınlık haklarından feragat kararının hemen oylamaya sunulmasını istemiştir. Buna karşın Şekip Adut, toplantının bu amaçla düzenlenmediğini yalnızca Hahambaşılık ile cemaat kurumlarının vaziyetlerinin müzakere edilmesi gayesiyle düzenlendiğini belirtmiştir. Ayrıca Meclis-i Umumi'nin “yasal olarak” varlığına inanmanın “hata” olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte azınlık haklarından feragat meselesinin kısmi olarak “hallolduğuna inandığını” ve bu konuyla ilgili kararın istenildiği zaman alınabileceğini fakat şu anki toplantının “*cemaati yeniden teşkilatlandırmak ve çökme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan müesseseleri kurtarmak*” gayesiyle yapıldığını belirtmiştir⁴³.

18 Aralık'taki toplantı 20 Aralık 1925'de basın gündemine gelmiştir. Hahambaşılığa ait dini ve dünyevi işlerin ayrılması etrafındaki toplantılar devam etmektedir. Aslında Hahamhanenin sadece dini işleri yönetmekte yetki sahibi olması ve dünyevi işlerin yönetilmesi için de ayrı bir heyet oluşturulması fikrinde “mutabık” kalmıştır⁴⁴. Bu noktada iki görüş mevcuttur. Bunlardan biri “*Musevi muteberanı tarafından bir tez hazırlanarak hükümete*” sunulmasıdır. Diğeriyse

41 Rıfat Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.71-72.

42 “Musevilerin İçtimaa”, *Cumhuriyet*, nr.566, 5 Aralık 1925, s.1.

43 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.72-75.

44 “Hahamhane İçtimaları”, *Cumhuriyet*, nr.581, 20 Aralık 1925, s.2.

“*Musevi Cemaati'nin arzusundan Adliye Vekaletinin derhal haberdar edilmesi*” zeminindedir⁴⁵. Fakat Hahambaşı Becerano Efendi bütün esaslar hazır edilip Hahamhanenin ruhani vazifeleri kesin bir şekilde tespit edilmedikçe kararın hükümete bildirilmemesi görüşündedir. Bazı “müfrit Museviler” ise “nikah, talak (boşanma), miras ve ıslah-ı beyn (iki taraf arasında uzlaşma)” gibi konularda Hahamhaneye sınırları belirli olmayan bir yetki verilmesi isteğinde değillerdir. Bene Birit Cemiyeti ileri gelenlerinden oluşan bu fikrin savunucuları, medeni nikahın kabulünden sonra, dini nikahın isteğe bağlı bir şekilde icra edilmesini uygun görmekteyler. Hahamhane erkânı ise bu konuda “*usulen katib-i adillikde (noterde) medeni nikah 'akd etdirmemiş Musevilerin nikaha aid merasim-i diniyyeleri ifâ edilemez*” görüşünü savunmaktadırlar. Zira bu şekilde hem medeni nikah hem de dini nikah mecburi hale gelmiş olacaktır. Birkaç gün içinde Hahamhanede “büyük bir içtima” yapılarak bu konuda “kat’i bir karar” alınacaktır⁴⁶.

Toplantıdan birkaç gün sonra Cumhuriyet gazetesinden Mümtaz Faik’le mülakat yapan Haim Becerano, dini nikah konusundaki hassasiyetini açıklamıştır. Becerano’ya göre medeni nikahın ardından dini nikahın yapılması mecburidir. Aksi takdirde nikah Musevi şeriatına göre geçersiz ad edilecektir. Ancak yine de resmiyette nikah var kabul edilecektir. Bunun üzerine Mümtaz Faik, dini ve dünyevi işlerin ayrıldığını hatırlatıp nikahın dünya işlerinden olduğunu belirtmiş ve medeni nikahın nasıl geçersiz sayıldığını sormuştur. Becerano Efendi de “*Ne yapalım âdet böyle. Şer’i nikahı takdis icap ediyor*” cevabını vermiştir. Öte yandan Becerano Efendi bütün mülakat boyunca İslamlarla İbranicilerin “kardeş” olduklarını ve Arapça ile İbranicenin, Kuran ile Tevrat’ın lisanları açısından birbirlerine çok benzediklerini örneklerle açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca Musevilerin, Ermiya Peygamberin nasihatine uygun olarak, yaşadıkları devletin bakası için çalışıp dua ettiklerini ifade etmiş ve Mümtaz Faik’i bir “Cuma günü” için “büyük havraya” davet etmiştir⁴⁷. Becerano Efendi toplantıyla ilgili olarak kısa bir malumat vermiştir. Cuma günü (18 Aralık) Meclis-i Umumi üyelerinden 98 kişinin hazır bulunduğunu, iki karar alındığını bunlardan birinin Musevi Cemaati’nin devletin kanunlarına bağlı olması, diğlerinin de ruhani ve sivil işlerin birbirinden ayrılması olduğunu belirtmiştir⁴⁸.

Alınan kararların icrası için 13 kişilik bir heyet teşkil edilmiştir. Heyet, Hahamhane Nizamnamesi tasarısını hükümete ibraz edecek üç üye belirlemiştir. Bunlar Avram Galanti, Şimon Levi ve Hanri Soriano’dur. Bu arada Musevi Cemaati yönetimi hükümete gönderilmek üzere 16 Şubat 1926 tarihli bir mektup yazmıştır. Mektupta “*cemaat işlerinin Cumhuriyet’in yeni gaye ve ilkeleri doğrultusunda düzenleneceği*” ve bu amaçla üç kişilik bir heyetin oluşturulduğu

45 “Hahamhane İşleri”, *Son Saat*, nr.272, 20 Aralık 1925, s.3.

46 “Hahamhane İçtimaaları”, *Cumhuriyet*, nr.581, 20 Aralık 1925, s.2.; “Hahamhane İşleri”, *Son Saat*, nr.272, 20 Aralık 1925, s.3.

47 Mümtaz Faik, “Hahambaşı Efendi İle Mülakat”, *Cumhuriyet*, nr.584, 23 Aralık 1925, s.3. Becerano Efendi: “...Kuran’da bir ayet vardır. (El-rahman el-rahim malik-i yevmeddin) bunun İbranicisi nedir biliyor musunuz? Tamamen aynı, yalnız Arapçadaki (el) harf-i tarifi yerine (h) harf-i tarihi gelmiştir. Ve şudur: [Her hamin her hum malk yevmeddin (Bu İbranicice ifade Osmanlıca harflerden okunabildiği kadarıyla yazılmıştır.)]. Mülakatla ilgili bir diğer ilginç bilgi ise Hahambaşının besmele çekerek kahve içmesidir.

48 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.76. Ayrıca Bkz. Mümtaz Faik, “Hahambaşı Efendi İle Mülakat”, *Cumhuriyet*, nr.584, 23 Aralık 1925, s.3.

bildirilmiştir. Mektubun yazılma tarihinin ertesi günü 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun kabul edilmiştir. Hemen akabinde 18 Şubat 1926'da Türk basını, İstanbul ve İzmir Musevilerinden 300 kişinin imzaladığı, 1 Ekim 1925 tarihini taşıyan İspanya'ya gönderilmiş bir sadakat telgrafı olduğunu duyurup Yahudileri “nankörlükle” itham etmeye başlamıştır⁴⁹.

Yukarıda bahsettiğimiz süreç içerisinde 22 Aralık 1925'te Vakit gazetesinde “Türk İnkılabı Ve Museviler” başlıklı bir makale yazılmıştır. Bu makaleyi incelediğimizde hükümetin Hahambaşılıktan hangi kararları almasını beklediği net olarak anlaşılmaktadır. Makaleye göre Museviler “hukuk-ı aile ve ahkâm-ı şahsiyeleri” için ayrıca kanunlar yapılmasına gerek kalmadığını hükümete bildirmişlerdir. Akabinde Ermeniler ve Rumlar aynı şekilde hareket etmişlerdir. Dolayısıyla artık Hahamhanede konuşulan mesele “bittabi bu cihet” değildir. Zira azınlıklara ait “hukuk-ı aile ve ahkâm-ı şahsiye” meselesi halledilmiştir. Bundan sonraki mesele Hahamhanenin görevlerini dini işlere “hasr etmek” ve daha önce hahamlar tarafından yapıldığı halde dini alan haricinde kalan işler için yeni bir teşkilat oluşturulmasıdır. Hatta daha doğru bir tabirle din ve dünya işlerini ayırmaktır.

“İşte hahamhane içtimalarında artık bu defa bu mesele de esas itibariyle hal’ olunmuşdur. Hahambaşının ve alelumum diğer hahamların bundan sonra mekteb, eytamhane, hastahane gibi Musevi cemaatine aid müessesat-ı ameliye ve hayriye üzerindeki alakası kesilmiştir. Hahamhanede bundan sonra bir “meclis-i umumi” olmadığı gibi ruhani ve cismani nam ve sıfatları altında hiçbir meclis bulunmaması takarrür etmiştir.

Bundan sonra Hahambaşı ile diğer hahamlar yalnız Musevilere karşı sırf dini vazifelerini ifâ edeceklerdir. Musevi cemaatine, veya efradına aid olan her hangi bir muameleden dolayı hükümete karşı bir mümessil sıfatını haiz olmayacaklardır. Musevi mektepleri hususunu Türk mekteplerinden, Musevi eytamhaneleri hususu Türk müessesat-ı hayriyesinden, kezalik Musevi hastahaneleri hususu Türk teâvün (yardımlaşma) Müesseselerinden hükümet nazarında farklı bir vaziyette bulunmayacaktır. Bu mektepler, bu eytamhaneler ve hastahaneler için toplanan ve sarf edilen paralar tamamen hükümet kontrolü altında bulunacaktır. Şayed bir gün bu mekteplerden, bu eytamhane ve hastahanelerden biri ile alakadar olarak hükümet nezdinde bir teşebbüs yapılmak icab ederse, bu teşebbüs o müesseselerin idareleri tarafından icra olunacaktır.

Nihayet Musevi mekteplerinin, eytamhanlerinin ve hastahanelerinin idaresi de bir cemaat meselesi değil, alelade bir müessese-i hayriye meselesi gibi telakki edilecek, bu müesseselerin idareleri de o nokta-i nazara göre tanzim olunacaktır. Yani evvelce Hahamhanede bütün Museviler namına intihab edilmiş heyetler tarafından idare olunan Musevi müessesat-ı Hayriyesi bundan sonra doğrudan doğruya o müesseselerin buldukları mahallerdeki Museviler tarafından idare edilecektir. Bu suretle şimdiye kadar Musevi cemaatine aid ad olunan müessesat-ı hayriyenin idaresinde bir nev’ ‘adem-i merkezîyet esası tatbik edilmiş olacaktır.

Biz Museviler tarafından vuku’ bulan bu teşebbüsü memnuniyet ile telâkki ediyoruz. Hukuk-ı aile ve ahkam-ı şahsiyeye aid ekalliyetler meselesinde olduğu gibi Türkiye’de Gayrimüslim cemaatlere aid umur-ı diniyye ve dünyeviyyenin Türk inkılabı esasları dairesinde tefrikiyle

49 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.76-77.

yeniden tanzimi hususunda Rumlar ve Ermenilere takaddüm etmelerinden (öncü olmalarından) dolayı kendilerini takdir eyleriz”⁵⁰.

Anlaşıldığı kadarıyla Musevi Cemaati’nin, 18 Aralık 1925 tarihli toplantıda Hahamhanenin yeni statüsü için aldığı kararlar bu makalede yazılanlarla birebir aynı değildir. Hatta yüksek ihtimalle büyük farklılıklar mevcuttur⁵¹. Ayrıca hükümete sunulmak amacıyla yazılmış olan 16 Şubat 1926 tarihli mektupta⁵² da Musevi Cemaati teoride Cumhuriyet yasalarına uyum sağlamayı vaat etse de henüz pratikte hükümeti ikna edecek nitelikte kararlar almamıştır⁵³.

3. Basında İspanya’ya Yollandığı İddia Edilen Telgraf Haberinin Çıkması

İstanbul ve İzmir Musevilerinden 300 kişi tarafından İspanya Hükümeti’ne sadakat bildiren bir telgrafın gönderilmiş olduğuna dair haberler ilk defa 18 Şubat 1926 günü ortaya çıkmıştır⁵⁴. 18 ve 19 Şubat 1926 tarihli Cumhuriyet, Milliyet, İkdam, Vakit ve Son Saat gazeteleri incelendiğinde İstanbul ve İzmir Musevilerinden 300 kişinin İspanya hükümetine “arz-ı ubudiyet” ve “sadakat” telgrafı yazmış olduklarına dair kesin bir kanaat oluştuğu görülmektedir. Örneğin Son Saat gazetesi 19 Şubat günkü haberinde bir muharririnin Hahambaşı Becerano Efendi ile görüşmesini aktarmıştır. Bu uzun görüşme metni incelendiğinde Becerano Efendi’nin mesele hakkında bir şeyler bildiği halde bunu sakladığı yönünde imâ yapıldığı görülmektedir. Zira Becerano Efendi’nin “*Böyle bir şey olmaz, çünkü olamaz, benim oğullarım benim evladlarım böyle şey yapamaz*” sözlerine rağmen muharririn cevabı “*Evet Efendi Hazretleri ama bu bir hakikattir*” şeklinde olmuştur. Ayrıca Becerano Efendi hakkında “*anlaşılıyordu ki Becerano Efendi’ye hayır yapmazlar, inanmam, aslı yokdur, gibi tezkib mahiyetinde olan sözlerden başka bir şey söyletmenin imkanı yokdu*” yorumu yapılmıştır⁵⁵. Milliyet gazetesi de Hahambaşı Becerano Efendi’nin resminin altına “*Vaziyetin bunun vuzu’u rabitasına rağmen her şeyden ‘adem-i malumat beyan eden Hahambaşı Becerano Efendi’*” diye yazmıştır⁵⁶.

50 Mehmed Asım, “Türk İnkılabı Ve Museviler”, *Vakit*, nr.2866, 22 Aralık 1925, s.1.

51 Bu makalenin son paragrafını ilgili eserinde 23 Aralık 1925 tarihli El-Tiyempo gazetesi üzerinden nakleden Avram Galante böyle bir değerlendirme yapmamıştır. Bkz. Avram Galante, *Türkler Ve Yahudiler*, s.98.

52 Mektubun tam metni için bkz. Avram Galante, *Türkler Ve Yahudiler*, s.73-74.

53 Hem 16 Şubat 1926 tarihli mektup hem de 22 Aralık 1925 tarihli Vakit gazetesinde çıkan makale daha evvel Vedat Tüfekçi tarafından Avram Galante kaynak gösterilerek aktarılmıştır. Tüfekçi 16 Şubat’taki mektup hakkında “*Musevilerin bu haklardan vazgeçmeleri İstanbul basınında büyük bir memnuniyet ile karşılanmıştır*” değerlendirmesini yapmış ve Vakit gazetesinde çıkan “Türk İnkılabı ve Yahudiler” başlıklı makalenin tarihini belirtmeksizin buna örnek olarak göstermiştir. Ancak makalenin Vakit gazetesindeki orijinal metni incelenmeden yapılmış bu değerlendirmenin hatalı olduğu kanaatindeyiz. Zira gerek Galante’nin makalenin yalnızca son paragrafını aktarmış olması gerekse de kronolojik açıdan mektubun yazılma tarihinden önce yazılmış olması Tüfekçi’nin yaptığı değerlendirmenin hatalı olduğunu ispatlar niteliktedir. Bkz. Vedat Tüfekçi, *Türk Musevileri ve Milli Mücadele*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.198-199.

54 “Yahudiler De Nankörlüğe Başladılar”, *Cumhuriyet*, nr.641, 18 Şubat 1926, s.1,3.; “Museviler İspanyol İmişler”, *İkdam*, nr.10365, 18 Şubat 1926, s.1.; “İstanbul’da Ve İzmir’de Yaşayan Yahudiler İspanyol Irkından Mıdır?”, *Vakit*, nr.2924, s.1,4.

55 “İstanbul Yahudilerinin İleri Gelenleri Vaziyeti Tavzih Etmelidirler”, *Son Saat*, nr.333, 19 Şubat 1926, s.1,2.

56 “Onların Da İpliği Pazara Çıkdı: Yahudiler İspanya’ya Arz-ı Ubudiyet Ediyorlar”, *Milliyet*, nr.9, 19 Şubat 1926, s.3.

Fakat Ankara basınından Hakimiyet-i Milliye ve İstanbul'da çıkan Halk Gazetesi meseleye çok daha itidalli⁵⁷ yaklaşmışlardır. Hakimiyet-i Milliye öncelikle konuyla ilgili olan ilk haberinde Hahambaşı Becerano Efendi'nin açıklamasını kısaca vermekle yetinmiştir. Habere göre “*Becerano Efendi gazetelere İstanbul ve İzmir Musevilerinden 300 kişinin İspanya'ya arz-ı sadakat ettiklerine asla ihtimal vermediğini, 400 sene evvel Türkiye'ye gelip tavattun etmiş (vatan edinmiş, yerleşmiş) olan Musevilerin hıyaneti hiçbir zaman hatırdan geçirmediklerini*” ifade etmiştir⁵⁸. Hakimiyet-i Milliye'nin itidalli tavrı Milliyet gazetesince dile getirilmiş ve konuyla ilgili olan bir haberi aktarılmıştır:

“Hakimiyet-i Milliye refikimiz bir bendinde: bu teşebbüse iştirak edenler akl-ı kalıldir (az akıllılardır), diyor.

Ankara, 19 (hususî muhabirimizden) –Musevilerin İspanya'ya telgraf çekmeleri meselesi hakkında Hakimiyet-i Milliye bir bendinde diyor ki:

‘İşin mahiyet şumulünü bilmiyoruz. Ancak Musevi vatandaşlarımızdan böyle bir hareket sâdır olmuş ise, bunun pek ağır bir töhmet olduğunu kayda lüzum görüyoruz. Şüphemiz hem Türk vatandaşların kanunen haiz olduğu hukuk menafından istifade etmek, hem de Türk devletinin aleyhinde telakki olunacak hareketler de bulunmak dürüst bir hareket değildir. Biz katiiyen eminiz ki Musevi vatandaşlarımızdan bu teşebbüse iştirak edenler akl-ı kalil derecesindedir. Fakat velev birkaç ferd tarafından olsun milli vahdete vatani gayeye karşı hareket etmek efkâr-ı umumiyyede nahoş bir teessür bırakır. İstanbul refiklerimizimizin neşriyatını bu nokta-i nazardan mazur görmek lazımdır. Maddî hayat menfaatlerini çok iyi düşünen Musevi ekseriyetinin bu gibi vatansızları takbih edeceğine (kınayacağına) şüphe yoktur. Bu mesele hakkında en salahiyetdar bir zatın mütalaasını sorduk. Şu beyanda bulundu:

‘Filvaki Yahudilerin böyle bir müracaatı hakkında hükümete ihbarat yapılmıştır. Ancak Türk vatandaşlığına mugayir hareketde bulunanların mevcudiyeti tahakkuk ediyorsa (gerçekleşiyorsa) haklarında Türk kanunlarının ahkâmı dairesinde muamele yapılacağı tabiidir.’⁵⁹.

Halk Gazetesi ise mevzuyla alakalı ilk haberini 19 Şubat 1926'da yapmıştır. Bu haberde İstanbul basınındaki diğer gazeteler tarafından bir gün önce ortaya atılan iddiaların Musevi Cemaati'ne yönelik etkisi değerlendirmiştir:

“Dün sabah intişar eden bir iki refikimizde İstanbul ve İzmir Musevilerini memnun etmeyecek derecede şayan-ı dikkat bir haber vardı:

‘Kıristof Kolomb'un Amerika'yı keşfi sene-i devriyesini te'sîd (tebrik etme) için İspanya'da şenlikler yapılırken İstanbul ve İzmir'de yaşayan Yahudi münevverlerinden bir kısmı 300 imza ile İspanya hükümetine bir telgraf çekerek biz de sizdeniz diye arz-ı ubudiyet etmişlerdir’.

57 Rıfat Bali de Hakimiyet-i Milliye'nin İstanbul gazetelerine nazaran itidalli davrandığını ifade etmiştir. Ancak Halk Gazetesi hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Bkz. Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.78.

58 “Hahambaşının Beyanâtı”, *Hakimiyet-i Milliye*, nr.1662, 19 Şubat 1926, s.3.

59 “Museviler Hakkında”, *Milliyet*, nr.10, 20 Şubat 1926, s.1. Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 20 Şubat 1926 tarihli nüshasına ulaşamadık. Diğer nüshalarında ise bu haberi tespit edemedik.

Bu haberleri kayd eden sabah ve akşam refiklerimiz aynı zamanda bütün Musevi vatandaşları büyük bir leke altında bırakacak şekilde şu fikrayı? da ilave etmekte idiler: ‘Telgraf çekenlerin Musevilerin ileri gelenlerinden ve en maruf zevattan mürekkebdir’. Bu havadisi evvelki gün biz de almış, fakat Türkiye Musevilerinden birçoklarını alakadar eden bir haberi vermezden evvel tahkikatımızı tatbik eylemek üzere neşriyatı tehir eylemiştik. Dün bu hususda tahkikat icrasına memur ettiğimiz bir muhabirimiz İstanbul Valisi Süleyman Bey, Polis Müdürü Ekrem Beğ ile Hahambaşı Becerano Efendi’yi ayrı ayrı ziyaret ve bu babdaki fikirlerini istimiz yapmış (sormuştur)⁶⁰.

Basında çıkan haberler incelendiğinde Vakit gazetesinde yer alan haberin başlangıcındaki ifadeler, sadakat telgrafı iddiasının bilhassa Lozan’daki haklardan feragat ve Hahamhanenin dünyevi yetkilerinin yok edilmesiyle ilgili olduğunu gösterir niteliktedir:

“Madrid hükümetine zeval bulmaz sadakat ve ubudiyetten bahs ederek üç yüz imzalı bir arıza gönderenlerin kimler olduğunu anlamak lazımdır. Ekmeğini yedikleri memleketi bırakarak kovuldukları memleketi düşünenler içimizde yaşamaya layık değildirler. Yahudi Cemaati birkaç hafta evvel Beyoğlu’nda büyük bir içtimaa ‘akd ederek memleketimizde din ile dünya işlerinin ayrılması üzerine tahaddüs eden (ortaya çıkan) vaziyeti düşünmüş ve neticede aynı eseri? takibe karar vermişti. Vakıa bu içtimada Musevi cemaatinin davet edilen bütün erkânı hazır bulunmamıştı. Fakat ne de olsa Musevilerin bu tarz hareketi Türkler arasında haklı bir memnuniyet tevdi etmişti. Eğer hatıramız bizi aldatmıyorsa cemaatin verdiği karara göre müteaddid komisyonlar teşkil edilecek, hükümete bırakılanla, hahamhanenin uhdesinde kalan mesailin hududu çizilecek ve nihayet mütalaası alınmak üzere Ankara’ya bir heyet gönderilecekti. Fakat maalesef bütün bu kararlar sözden ibaret kaldı. Birkaç gün evvel bir rivayet işittik: Hahamhanenin vaziyet-i maliyesi fenadır. O derece ki Ankara’ya gönderilecek olan heyetin seyahati için muktezi bin lira bile tedarik edilememiştir, denildi. Gazetelerimiz bir karşı gazetesinde çıkan bu haberi doğrusu hüsn-i niyete inanarak teessürle kayd etdiler ve eminiz:

-Acaba Museviler işi sürüncemeye mi dökdüler? sualini hatırlarına getirmediler. Fakat... Birkaç gün evvel başka bir haber çıktı, Museviler gelecek seneden itibaren ibtidai mekteplerinde tahsili Türk lisanıyla yapılmağa karar vermişlerdi ve nesil yetişerek Türkçe bilenler çoğaldıkça tahsil – mekteplerinde de Türkçe yapılacaktır, denildi. Bununla vaadler eğilemişdi?. Fakat her ikisi de hâle değil, istikbale şamil bulunuyor. Bununla beraber biz Rumların ve Ermenilerin vatansızlarıyla mukayese edince bundan memnun olmuşuk. Halbuki İstanbul Musevilerinin teşebbüslerini bu noktada bırakarak şimdi de başka bir şeyden bahsedeceğiz...”

Haberin bundan sonraki kısmında Kristof Kolomb’un Amerika’yı keşfinin yıl dönümü münasebetiyle İspanya tarafından 1925 yılı Ekim ayında yapılan şenlikler hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre şenlikler yalnızca İspanya’ya özgü değildir. İspanyolca konuşan Güney Amerika hükümetlerinin temsilcileri de katılmışlardır. Pek çok “resmi ziyafetler” verilmiş ve bunlara Güney Amerika’nın sayıları 14’e varan sefirleri de iştirak etmişlerdir. İspanyolların

60 “İspanya’ya Ubudiyet”, *Halk Gazetesi*, nr.82, 19 Şubat 1926, s.1,2.

bu şenlikleri “adeta bir ırk şenliği” haline gelmiştir. Vakit'in itiraz ettiği nokta İstanbul ve İzmir Musevilerinden 300 kişi tarafından bu şenlikler esnasında İspanya hükümetine sadakat bildirilmiş olmasıdır:

“...Türk vatanından bir Türk kadar mütena'im? olan Museviler demek ki iki yüzlü bir rol oynamakta, bir taraftan “Türkçe konuşacağız” diye bizi oyalarken öbür taraftan vaktiyle kovulmuş oldukları memlekete arz-ı ubudiyet etmektedirler. Vakıa, bütün Museviler aynı fikirdedirler, demiyoruz, fakat halkın, münevverleri tarafından idare edildiği muhakkak olduğuna göre bu vaziyete göz yummak da kabil değildir. Türkiye, Musevileri memleketimizde cebren alıkonulmamaktadır ve kapıları her isteyene açıktır. Fakat burada kalındığı takdirde kendisine hürmet edilmesini isteriz. Madrid hükümetine gönderilen arzıya imza koyanlardan uzun uzadıya bahs etmeyeceğiz. Bu adamları elbette hükümetimiz de bilmektedir ve vazifesini yapacaktır”⁶¹.

Basın, bu iddiaları ortaya atmakla beraber İstanbul Polis Müdürü, İstanbul Valisi ve Hahambaşı Becerano Efendi ile görüşmeler yapmaya da başlamıştır. Örneğin Halk Gazetesi her üç kişinin konuyla alakalı beyanatlarını aynı anda kamuoyuna sunmuştur. Buna göre İstanbul Polis Müdürü Ekrem Bey şu açıklamayı yapmıştır:

“Evet, İspanya'ya bir arıza gönderildiğinden İzmir ve İstanbul'da maruf Musevilerden 300 kişiye imza ettirildiğinden malumatımız vardır. İstanbul'da arızaya imzasını koyanlar içinde tanınmış ve maruf olanları da mevcuttur”⁶².

İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey şu izahatte bulunmuştur:

“Meselenin hakiki şeklini henüz bilmiyorum. Gazetelerde okuduğuma nazaran böyle bir vakıa olmuş ve İstanbul, İzmir Musevilerinden bir kısmı İspanya'ya telgraf çekmişlerdir. Eğer bu hakikat ise hükümet lazım gelen muamele-i kanuniyede bittabi bulunur. Zira bu işi başka ictisâr etmek (cüret etmek) ihanet ve nankörlüktür”.

Hahambaşı Becerano Efendi ise hadiseyi gazetelerden okuyup öğrendiğini ve Türk vatandaşı olan hiçbir Musevi'nin böyle bir davranışta bulunmayacağını ifade etmiştir:

“Bu sabah gazeteyi elime aldım. Okurken gözüme bu havadis ilişti. Ne kadar hayrette kaldığımı kabil değil tasavvur edemezsiniz. Bütün Türk Yahudilerinin ataları demek olan Türk vatanına ihanet etmelerini aklım almıyor. Evlad nasıl pederi aleyhinde söylemez ise hiç şüphesiz Yahudiler de Türkiye aleyhinde böyle bir harekete tasaddî (teşebbüs) etmezler. Böyle bir şey yokdur ve olamaz. Burada yalnız bir ihtimal vardır. Bütün Avrupa memalikinde Museviler

61 “İstanbul Ve İzmir'de Yaşayan Yahudiler İspanyol Irkından Mıdır?”, *Vakit*, nr.2924, 18 Şubat 1926, s.1,4.

62 “İspanya'ya Ubudiyet”, *Halk Gazetesi*, nr.82, 19 Şubat 1926, s.1,2. Bu beyanati Milliyet gazetesi de aynı şekilde vermiştir. Bkz. “Onların Da İpliği Pazara Çıktı: Yahudiler İspanya'ya Arz-ı Ubudiyet Ediyorlar”, *Milliyet*, nr.9, 19 Şubat 1926, s.3.

olduğu gibi Türkiye’de dahi ecnebi tabiiyetine haiz Museviler bulunmaktadır. Bunlar Türk Musevilerinin Türkiye’ye merbutiyetlerini bildikleri için mahaza Türkleri bunlara düşman etmek maksadıyla bir mazbata yapıp imzalayarak göndermiş olabilirler⁶³.

Gerek Becerano Efendi’nin, gerek Vali Süleyman Sami Bey’in ve gerekse de Polis Müdürü Ekrem Bey’in açıklamalarını aktaran Halk Gazetesi meseleyle alakalı olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Üç muhtelif makamın sözlerinden şu anlaşılıyor ki böyle bir mazbata vardır. Acaba bu mazbataları kimler imzalamıştır? Vali Beğ henüz bu hususta malumatdar değil gibi görünüyor. Polis Müdürümüz ise müsbet cevap vermiyor. Hahambaşı Efendi de hadiseyi ihanetle tavsif ettikten (nitelendirdikten) sonra bunu daha ziyade Musevi Türk dostluğunun düşmanlarına atfediyor. Şu halde acaba bu düşmanlar kimlerdir? Üç yüz düşmanı olan bir dostluk namına biz bu düşmanların meydana çıkarılmasını çok isteriz⁶⁴.

4. İspanya’ya Sadakat İddiaları Karşısında Musevi Gazetelerinin Türk Basınına Yansıyan Haberleri

Dönemin Musevi gazeteleri sadakat telgrafi iddialarının gerçek dışı olduğunu söyleyerek tepki göstermişlerdir. Her ne kadar bu gazeteleri inceleyemsek de iddialar karşısındaki tavırlarının Türk basınına takip edildiğini görmekteyiz. Örneğin Halk Gazetesi Fransızca olarak⁶⁵ yayımlanan Musevi gazetelerinde çıkan haberleri genel itibarıyla değerlendirmiştir:

“Şehrimizde (İstanbul) Fransızca intişar etmekte olan Musevi gazeteleri bu meseleye dair yazdıkları makalelerde İspanya’ya gönderilen telgrafların Museviler arasında çok büyük teessür yaptığı bildirilmektedir. Bu gazetelerden birisi neşrettiği bir bendde Musevilerin telgrafları üzerine Türkçe gazetelerin ithamının hayretüneceş? olduğunu söylemekte, ve İstanbul ve İzmir’de İspanyol tebaası Musevi bulunduğu bahs ile ‘Musevilerin realist bir millet olduğunu binaenaleyh bu kabil hareketde katiyen bulunmayacağını’ yazmaktadır. Bu gazete aynı zamanda Türk matbuatının neşriyatında gizli bir kin kokusu sezdiğini söylemektedir⁶⁶.

63 “İspanya’ya Ubudiyet”, *Halk Gazetesi*, nr.82, 19 Şubat 1926, s.1,2. Becerano Efendi benzer bir açıklamayı aynı günkü Milliyet gazetesine de yapmıştır: “Sabahleyin gazeteleri getirdikleri zaman, bak efendi ne diyorlar, dediler tabii derhal okudum. O ana kadar böyle bir meseleden haberdar değildim. Okuduktan sonra da böyle bir şey olabilirine de katiyen ihtimal vermedim. Bilakis bilâtereddüt Türkiye Musevilerinin böyle bir harekette bulunmamış olduklarına ciddi surette hükmettim. Ve bu neşriyatdan çok müteessir oldum. Ben böyle bir şey olmamışdır derim”. Bkz. “Onların Da İpliği Pazara Çıktı: Yahudiler İspanya’ya Arz-ı Ubudiyet Ediyorlar”, *Milliyet*, nr.9, 19 Şubat 1926, s.3.

64 “İspanya’ya Ubudiyet”, *Halk Gazetesi*, nr.82, 19 Şubat 1926, s.1,2.

65 Her ne kadar o dönemki Musevi gazetelerinin yayımlandıkları dil Fransızca olarak belirtilmiş de Yahudice –diğer adıyla Musevice- olarak yayın yapan veyahut da bu iki dili beraber kullanan gazeteler de mevcuttur. Örneğin El-Tiyempo Yahudicedir.

66 Museviler Telaşda”, *Halk Gazetesi*, nr.84, 20 Şubat 1926, s.4.

Son Saat gazetesi ise öncelikle Fransızca “La Gazet” gazetesinin bir haberini aktarmıştır:

“La Gazet refikimiz bugünkü nüshasında hadiseyi mevzu bahs ederken şu tarzda yorumlamaktadır:

Dün Türkiye’de yaşayan Musevilere karşı bir kısım Türkçe refiklerimiz tarafından gayr-i kabil münakaşa bir surette ağır bir itham sarf? Edildi. Bu itham ağır olduğu kadar da hayret -?- . Refiklerimizin anladıklarına göre İspanya ırk bayramını tas’id ederken İstanbul’da ve İzmir’de yaşayan Musevilerin ileri gelenlerinden üç yüz zat Madrid’e bir telgraf çekerek arz-ı ubudiyet etmişler. Doğrusu bu haber oldukça gayr-i muntazırdır ve bu itibarla da bize gayr-i kabil-i kabul gibi görünmektedir. Zira kendi kendimize bu nev’ bir arızaya vaz’-i imza edenlerin ne gibi bir gaye takip etmekte olduklarını sorabiliriz. İrkdaşlarımız İspanya’dan lütf görmüş değillerdir. Bilakis o memleketden feci bir surette kovulmuşlardır. İspanya’ya tekrar kabul edilemeğe başladıkları zamandan bugüne gelinceye kadar da aradan fazla müddet geçmemiştir. Bu ancak birkaç senelik bir işdir. Şu halde hissiyat-ı kalbiye böyle bir vaziyette Yahudilere aksi harekete amirdir. Menfaat bahsine gelince Museviler maddi ve hayal peşinde koşmaya gayr-i mütemayil bir millet olmakla marufdur. Bu memlekete ise bir his-i minnetdaranedan başka iş rabitalarıyla da merbutdurlar. Bugünkü vaziyetlerini neden ihlal etsinler”⁶⁷.

Son Saat bir diğer nüshasında Musevice El-Tiyempo gazetesinin “*Türkçe gazetelerin neşriyatına kızmış*” olduğunu belirterek bu gazetenin o dönemki “son nüshalarından” bir parçasının resmini okuyucuya sunmuştur. Ayrıca El-Tiyempo’da yazılmış olan çok uzun bir makalenin tam çevirisini yayınlamış ve bunu “*El Tiyempo gazetesi hadise karşısında asabiyyat ediyor: ‘Yahudiler bu işi yapamazlar’ diyor*” alt başlıkları ile vermiştir. Çevirisi yapılan makalenin ilk iki paragrafı El-Tiyempo’nun mevzu bahis iddialarla alakalı tutumunu anlamak açısından önemlidir:

“(El Tiyempo) gazetesi Musevi meselesi hakkında uzun bir makale yazmıştır. Bu makaleyi hoş gördüğümüz için şimdilik hakkında mütalaa neşrine lüzum görmeyerek iktibas ediyoruz: İstanbul Musevi ahali, memleketin bütün Musevi unsuru aleyhinde Türk matbuatının bugünlerde ani ve aynı zamanda şiddetli ve pek şiddetli bir hücumuna maruz kalmıştır. Fi’l hakika bu matbuatın ekserisi gazetelerinin ilk sütunlarında aynı ruh ve mealde yazılmış, aynı derece şiddeti haiz bir takım makalat neşretmektedirler, bu hücumu sebep olmak üzere güya İstanbul ve İzmir Musevilerinin bir kısmı tarafından Madrid’e gönderilen bir arızada İspanya hükümeti hakkında hissiyat-ı merbutiyet ve teveccüh izhar edilmiş olduğu öne sürülmektedir; “Yahudiler de nankörlüğe başladı”, “Bezirganlar buyurun İspanya’ya”, sernâmeleri altında Cumhuriyet, Vakit, İkdam daha bir iki gazete aleyhimizde cidden pek şedid ve pek haksız isnadatta bulunmuşlar. Türkiye Musevileri bu günlerde olduğu kadar hiçbir vakit böyle bir telaş ve heyecana düşmemiştir; Memleketin Musevi camiası aleyhinde bilumum Türk matbuatının aynı günde bu kadar şiddetle savlet (hücum) etmesi fevkalade endişe bahş? bir manayı tazammun edebilir (kapsayabilir); şayan-ı dikkatdir ki bu gazetelerin ekserisi

67 “Yahudiler Böyle Bir Mesele Yokdur Diyorlar”, *Son Saat*, nr.334, 20 Şubat 1926, s.1.

avam kitlelerini tahrik ve neticesi vahim olan bir takım hadiseyi tevlid edebilecek mahiyetde olduğunu takdir etmeksizin, bu neşriyatı sanki uzun bir zamandan beri terakim etmiş (birikmiş) bir kin ve garezin tesiri altında bulunuyor gibi idame etmektedir (sürdürmektedir); bunun içindir ki Türkiye Musevi cemaati kemal-i yeis ve endişe ile bu suali kendisine irad ediyor: Türk memleket ve milletine ben ne gibi bir fenalık etmişim? Bana bu derece nefret ve şiddet ile muamele edilmek için acaba ben ne gibi bir hata ve cürm işlemişim? Beş asırdan beri içinde yaşadığım, toprağına ecdadımı, evladımı, akraba ve evdamı (sevdiğimi) gömdüğüm ve ruhumun bütün kuvvetiyle sevdiğim bu vatani terk edip gitmekliğim teklif edilecek kadar bir derge-i millete mi düşmüşüm? Ne oldu? Ve ne için? Engizisyonun timsal-i tarihisi olan millet ve memlekete hitaben güya Türkiye Musevilerinden üç yüz kişi tarafından merbutiyet ve sadakati mutazammın bir telgraf keşide edildiği iddia ediliyor; bu tarz hareket Türk matbuatı tarafından mesuliyeti bütün cemaat-i Musevi'ye şamil gayr-i kabil-i afv bir cürm olmak üzere telakki ediliyor; fakat hakikatde böyle bir hareket-i cürmkarane ifâ? edilmiş ve müsbet bir surette tahakkuk etmiş midir? Bu arızanın mahzileri (kepâzeleri) Türk veya İspanyol tebaasından mı ve yahud anasıl (kökeni) İstanbul ve izmir ahalisinden olup da sefin-i adideden beri memleketi terk etmiş ve el-yevm İspanya'nın bir şehrinde ve yahud İspanyol lisanının tekellüm edildiği diğer bir memlekette mütemekkin Musevilerinden mi dirler? Mevzu bahs olan arıza güya geçen Teşrinievvel yani beş ay evvel gönderilmiş olduğu halde şimdi mi haber geliyor? Bizce hiç şüphe yok ki iddia edildiği gibi öyle bir arıza veya telgraf gönderilmiş olsa bile bunu imza eden her halde İspanya tebaasından bir yahud birkaç kişi olmak ihtimali varid olabilir, yoksa bu memlekette mukim Türk Musevileri tarafından ve bilhassa söylenildiği gibi İzmir ve İstanbul'un bazı maruf şahsiyeti tarafından imza edilmiş olmasının imkanı yokdur: bunlar tarafından böyle bir hareketin hiçbir sebep ve manası olamaz meğer ki bunlar ya abdal veya mecnûn olalar!...”.

Makalenin devamında Musevilerin İspanya'dan “ümid ettikleri bir menfaat” ve muhabbetlerinin olmadığı söylenerek bu hadisedeki “bütün hakikatin” ortaya çıkarılması istenmiştir. Türk matbuatının Musevilere hitaben “buyurun efendiler kapılar açıktır gidiniz!” şeklindeki sözlerinin Musevi cemaatine karşı “revayı hak mı” olduğu sorulmuştur. Musevilerin Türkiye'yi vatan edinmelerinden sonraki beş asırda “sadakatsizlik ve ihanet” etmelerinin “kat'iyen vaki” olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca İkdâm gazetesinin Musevilere yönelttiği Türkiye'nin ekonomisine hiçbir faydaları olmadığı manasına gelen eleştirilerine karşı çıkmıştır⁶⁸.

5. Türk Basınındaki İspanya'ya Sadakat Telgrafı İddiaları Karşısında Hahamhanenin Tavrı Ve Faaliyetleri

Basında ortaya çıkan iddialar/ithamlar üzerine ilk önce 18 Şubat 1926 akşamı Hahamhanede bir toplantı yapılmıştır ve bu toplantıda alınan karar gereğince Becerano Efendi cemaat reisi Jak Nahmiyas Efendi ile birlikte İstanbul Valisi ile görüşmeye çalışmıştır⁶⁹. Ancak Cuma

68 “Telgraf Gönderenler Cezaya Tamamen Müstahaklardır”, *Son Saat*, nr.340, 26 Şubat 1926, s.1,2. İkdâm gazetesinin konuyla ilgili haberi için bkz. “Museviler İspanyol İmişler”, *İkdâm*, nr.10365, 18 Şubat 1926, s.1.

69 “Museviler Telaşda”, *Halk Gazetesi*, nr.84, 20 Şubat 1926, s.4.;

günü olması sebebiyle valiyi “makamında ve hanesinde” bulamamışlardır. Ertesi gün de Şabat günü olması sebebiyle görüşme Pazar gününe kalmıştır⁷⁰. Becerano Efendi 21 Şubat 1926 günü İstanbul Valisi Süleyman Sami Bey’le görüşebilmiştir⁷¹ ve hemen akabinde basına şu açıklamayı yapmıştır:

“-Bugün vali beğ efendi hazretlerini ziyaret etdik. Kendileri bizi kemal-i nezaketle kabul eylediler. Dedim ki bu meseleden dolayı cemaatimiz son derece dilhûn ve mükedderdir. Çünkü bizim sadakatimiz öteden beri aşıkardır. Biz, bu müessif hadise üzerine pek çabuk? suretde tedkikat ve tahkikatda bulunduk. Böyle bir şeyin vukuna dair en küçük bir ser-rişte (ipucu) bile elde edemedik. Vali beğ efendiden zabıtaca yapılan tahkikatın bir an evvel hitam bulmasını istirham ederek bununla bizim müsterih olmaklığımızın temin edileceğini arz etdim. Vali beğ, bunun üzerine: ‘sabr ediniz, mesele karib bir zamanda tenvir edilecektir!’ buyurdular”⁷².

Becerano Efendi ile görüştüktan sonra Vali Süleyman Sami Bey de basına beyanat vermiştir:

“Hahambaşı Becerano Efendi iki refiki ile bu sabah (dün) geldi. Gazetelerde Museviler hakkındaki neşriyat-ı malumeden dolayı Musevi milletinin teessüratından ve Türkiye’de meskun Musevilerden hiçbir ferdin evvelce kovuldukları İspanya’yı istemelerine imkan olmadığından ve şimdye kadar Balat, Hasköy ve sair mahallerde yaşamış olduğu tedkikat ve tahkikatda mevzu bahs arızanın gönderildiğine dair bir ser-rişte (ipucu) elde edemediğinden, binaen aleyh bu şayanın doğru olmadığından ve hükümete karşı daima sadık olduklarından bahs etdi. Gazetelerdeki neşriyat hükümetçe nazar-ı dikkate alınmış ve muktezasına tevessül edilmiştir. Temenni olunur ki asırlardan beri Türk nam ve tabiiyetiyle geçinen ve Türklerden ziyade refah ve saadete mazhar olan Musevi vatandaşlarımız hakkındaki şayiaat-ı vakia makaran-ı hakikat olmasın”⁷³.

Hahambaşının İstanbul valisini ziyaretiyle yetinmeyen Musevi Cemaati yönetimi, basındaki haberlerden dolayı Ankara’ya heyet göndermeyi kararlaştırmıştır⁷⁴. Cumhuriyet ve Halk Gazetesi’ne göre iki heyet gönderilecektir. Heyetlerden biri Musevi Cemaati adına diğeri

70 “Mahud Telgraf”, *Cumhuriyet*, nr.243, 20 Şubat 1926, s.2.; “Musevilerin Müracaatı”, *Halk Gazetesi*, nr.84, 21 Şubat 1926, s.1,2.

71 “Hahambaşı Efendi”, *Cumhuriyet*, nr.245, 22 Şubat 1926, s.1.; “Hahambaşı Becerano Efendi Dün Vali Beği Ziyaret Etti”, *İkdam*, nr.10369, 22 Şubat 1926, s.1.

72 “Hahambaşı Vilayete Müracaat Etti”, *Halk Gazetesi*, nr.85, 22 Şubat 1926, s.2. Becerano Efendi benzer bir beyanati İkdam’a da vermiştir. Bkz. “Hahambaşı Becerano Efendi Dün Vali Beği Ziyaret Etti”, *İkdam*, nr.10369, 22 Şubat 1926, s.1.

73 İncelediğimiz gazeteler içerisinde bu beyanatın en detaylı hali yukarıda aktardığımız şekilde olup Milliyet gazetesinde mevcuttur. Diğer gazetelerde daha kısa hali bulunmaktadır. Bkz. “Teminat Verdiler”, *Milliyet*, nr.12, 22 Şubat 1926, s.1,4. “Hahambaşı Efendi”, *Cumhuriyet*, nr.645, 22 Şubat 1926, s.1.; “Hahambaşı Vilayete Müracaat Etti”, *Halk Gazetesi*, nr.85, 22 Şubat 1926, s.2.

74 “Mahud Telgraf”, *Cumhuriyet*, nr.643, 20 Şubat 1926, s.2.; “300 Yahudi”, *Milliyet*, nr.11, 21 Şubat 1926, s.2.; “Museviler Telaşda”, *Halk Gazetesi*, nr.84, 20 Şubat 1926, s.4 ““Museviler Ankara’ya Bir Heyet Gönderiyorlar”, *İkdam*, nr.10371, 24 Şubat 1926, s.1.

ise Bene Birith Cemiyeti tarafından yollanacaktır⁷⁵. Hatta Cumhuriyet'e göre Bene Birith Cemiyeti göndereceği heyet hakkında “*Her memlekette Bene Birith Cemiyeti vardır ve bu cemiyet o memleket için çalışmak mecburiyetindedir. Bundan dolayı bizim hüsn-i niyetimizden şüphe edilemez. Herhalde Ankara seyahatimizden pek memnun olarak avdet edeceğimizi zan ediyoruz*” açıklamasını yapmıştır⁷⁶. Ancak sonraki süreçte – Türk basınından takip edilebildiği kadarıyla- Bene Birith Cemiyeti'nin yollayacağı heyet hakkında herhangi bir haber yapılmamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla yalnızca Musevi cemaati adına 5 kişilik bir heyet 24 Şubat 1926 günü Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmıştır. Heyette Nesim Mazliyah, Gad Franko, Şimon Levi, Hanri Soriano ve Avram Galanti yer almaktadır⁷⁷. Heyet yola çıkarken Avram Galanti seyahatleri hakkında basına açıklama yapmıştır:

-“İspanya'ya gönderildiği beyan olunan sadakat-i asrisinin vaki olduğu hükümet nezdinde tekzip eyleyeceğiz. Musevilerin Türk cumhuriyetine karşı olan hürmet ve muhabbetleri layezâldır. Vazifemiz resmi bir mahiyette olup Musevi cemaati namına hareket eylemekdeyiz. Gerek reis-i cumhur hazretlerini ve gerek baş vekil İsmet paşa tarafından kabul edilmek teşebbüsünde bulunacak, cemaatin bu hissiyatını kendilerine iblağ eyleyeceğiz. Esasen seyahatimiz ayrıca Ankara'dan vuku' bulan davet neticesidir. Ümid ederim ki avdetde, hasıl olan su-i tefekkür tamamen zail olmuş bulunacak ve o zaman daha serbest bir surette sizinle konuşmak imkanı hasıl olacaktır. Heyetimizin Ankara'da beş gün kadar kalacağını zan etmekteyim”⁷⁸.

Nesim Mazliyah Efendi'nin başkanlık ettiği bu Musevi Heyeti Ankara'da Dahiliye Vekili Cemil Bey tarafından tahminen en geç 26/27 Şubat 1926'da kabul edilmiştir⁷⁹. Rıfat Bali'ye göre Ankara'daki hükümet yetkilileri Musevilerin Lozan'daki imtiyazlardan vazgeçmelerini istemiştir. Heyet de bu isteği kabul etmiş ancak bu kararı cemaatin az bir kısmına açıklamıştır. Yine de bu karar cemaatte “*genel bir hayal kırıklığı*” oluşturmuştur. Heyetin sunmak istediği nizamname tasarısı da reddedilmiştir⁸⁰.

Dahiliye Vekili Cemil Bey, Musevi heyetinin kendisini ziyaret etmesinden hemen sonra basına beyanat vermiştir. İlk olarak Hakimiyet-i Milliye gazetesi 28 Şubat 1926'da bu beyanatu kamuoyuyla paylaşmıştır. Akabinde birkaç gün arayla diğer bazı gazeteler tarafından da haber yapılmıştır. Beyanat şöyledir:

75 “Museviler Telaşda”, *Halk Gazetesi*, nr.84, 20 Şubat 1926, s.4.; “Mahud Telgraf”, *Cumhuriyet*, nr.243, 20 Şubat 1926, s.2.

76 “Mahud Telgraf”, *Cumhuriyet*, nr.643, 20 Şubat 1926, s.2.

77 “Yahudi Heyeti”, *Cumhuriyet*, nr.647, 24 Şubat 1926, s.2.; “Museviler Ankara'ya Bir Heyet Gönderiyorlar”, *İkdam*, nr.10371, 24 Şubat 1926, s.1.; “Musevilerin Telgrafı”, *Milliyet*, nr.13, 23 Şubat 1926, s.4.; “Musevi Heyeti Bu Sabah Ankara'ya Gitti”, *Son Saat*, nr.339, 25 Şubat 1926, s.1.; “Musevi Heyeti Dün Ankara'ya Gitti”, *Halk Gazetesi*, nr.88, 25 Şubat 1926, s.1,3.

78 “Musevi Heyeti Bu Sabah Ankara'ya Gitti”, *Son Saat*, nr.339, 25 Şubat 1926, s.1.; “Yahudi Heyeti”, *Cumhuriyet*, nr.648, 25 Şubat 1926, s.2.; “Musevi Heyeti Dün Ankara'ya Gitti”, *Halk Gazetesi*, nr.88, 25 Şubat 1926, s.1,3.

79 “Musevi Heyeti”, *Halk Gazetesi*, nr.89, 26 Şubat 1926, s.2.; “Yahudi Heyeti”, *Vakit*, nr.2933, 27 Şubat 1926, s.6.

80 Musevi Heyeti'ni Ankara'daki temasları hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bkz. Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.84-89.

“İstanbul’dan gelen Musevi heyeti kabul etdim. Kendileri aralarında Lozan muahedesinin bazı maddeleriyle Türkiye’de yaşayan ekalliyetlere verilmiş olan şekilllerden? feragat etmeye karar verdiklerini söylediler. Heyetin maruzatına nazaran badema hahamhane yalnız ibadete taalluk eden vezafe ile meşgul olacaktır. Heyet son söz olarak Lozan ahitnamesinin kırk ikinci ve kırk dördüncü maddelerinden bütün Türkiye Musevilerinin feragatde müttefik olduklarını ikrar etdiler. Mektebelerinde resmi ve ana lisan olarak Türkçeyi kabul edeceklerini din işleri ile dünya işlerini tamamen ayırdıklarını, ve mütekâsifen? (yoğun olarak) sakin oldukları mahallerde mektebelerin idaresini mahalli heyet-i ihtiyariyelere terk etmeyi, ve müessesat-ı Hayriyelerini de hususi bir heyet tarafından idare etmeyi tesbit suretiyle hahamhaneden bu işlerin tamamen irtibatını kesmeye karar verdiklerini söylediler. Heyetin maruzatına nazaran badema hahamhane yalnız ibadete taalluk eden vezaiyle meşgul olacaktır. Heyet son söz olarak Lozan ahitnamesinin kırk ikinci ve kırk dördüncü maddelerinden bütün Türkiye Musevilerinin feragatde müttefik olduklarını tekrar etdiler. Şimdi İstanbul’da bir içtimaa akd ederek bu mukarreratlarını bir mazbata halinde teyit/tesbit ettikten sonra hükümete iblağ edecekleridir. Bu heyet aynı zamanda İspanya’ya çekilen telgrafi mevzu bahs ederek Türkiye’de sakin Musevilerin vatanlarına karşı merbutiyetlerinden bahs etdiler. Ben, gazetelerde okuduktan sonra bu mesele hakkında yaptırdığım tahkikatda, İspanya’da itimada şayan bir menbadan aldığım malumata nazaran böyle bir telgrafın gönderildiğini anladığımı ifade etdim ve tahkikata devam ettirdiğimi söyledim”⁸¹.

Ankara’da Dahiliye Vekili ile görüşen Musevi Heyeti, 1 Mart 1926 günü İstanbul’a geri dönmüştür⁸². Hemen akabinde Hahamhanede 2 Mart 1926 günü⁸³ akşam saat 18:00’den sonra 21:30’a kadar süren büyük bir toplantı icra edilmiştir⁸⁴. Son Saat’e göre Ankara’ya gitmiş olan heyetten Avram Galanti, Hanri Soriano ve Şimon Levi Efendiler İstanbul’a geri dönmüşlerdir. Heyet üyelerinden Nesim Mazliyah ve Gad Franko Efendiler bazı işlerini düzenlemek için Ankara’da kalmışlardır⁸⁵.

Milliyet gazetesine göre Ankara’dan dönen heyet Hahambaşı Becerano Efendi’nin başkanlığında toplanarak “geç vakte kadar” müzakere etmiştir. Yine Milliyet’in öğrendiğine göre bu müzakerede “*Hahamhane meclisi, Musevi cemaatinin kendisine ait dünya işlerini artık Hahambaşıya tâbi olmayarak ifâ etmesi ve Hahamhanenin yalnız ibadet gibi ruhani mesail ile uğraşması hususunda tezahür eden kanaat hakkında*” konuşmuştur. Hahamhane,

81 “Musevi Heyeti Niçin Şehrimize Geldi”, *Hakimiyet-i Milliye*, nr.1671, 28 Şubat 1926, s.1.; “Yahudi Heyeti Geliyor”, *Son Saat*, nr.343, 1 Mart 1926, s.3.; “Dün Ankara’dan Gelen Heyet”, *Cumhuriyet*, nr.653, 2 Mart 1926, s.3.

82 “Dün Ankara’dan Gelen Heyet”, *Cumhuriyet*, nr.653, 2 Mart 1926, s.3.; “Yahudi Heyeti Geliyor”, *Son Saat*, nr.342, 28 Şubat 1926, s.1.; “Yahudi Heyeti Geliyor”, *Son Saat*, nr.343, 1 Mart 1926, s.3.; “Musevi Heyeti Bugün Dönüyor”, *Halk Gazetesi*, nr.92, 1 Mart 1926, s.3.; “Yahudi Heyeti”, *Halk Gazetesi*, nr.93, 2 Mart 1926, s.2.

83 Her ne kadar Son Saat gazetesini 2 Mart 1926 günkü nüshasında toplantının “yarın saat 18:00’de” yapılacağını yazmış olsa da diğer gazetelerdeki bilgilerle karşılaştığımızda toplantının 2 Mart 1926 günü Hahamhanede yapılmış olduğu netlik kazanmaktadır. Bkz. “Museviler Arasında”, *Son Saat*, nr.344, 2 Mart 1926, s.5.

84 “Mahud Arıza-i Sadakatin Heyeti”, *Cumhuriyet*, nr.654, 3 Mart 1926, s.2.; “Hahamhanedeki İçtimaa”, *Vakit*, nr.2935, 3 Mart 1926, s.3.; “Hahamhanede İçtimaa”, *Milliyet*, nr.21, 3 Mart 1926, s.2.; “Yahudi Heyeti”, *Halk Gazetesi*, nr.93, 2 Mart 1926, s.2.; “Museviler Meselesi”, *Halk Gazetesi*, nr.94, 3 Mart 1926, s.2.

85 “Museviler Arasında”, *Son Saat*, nr.344, 2 Mart 1926, s.5.

cemaatin bu durum karşısında “tatbik edeceği hat-ı hareketi” belirlemekle meşguldür. Özellikle Musevilerin eskiden beri Hahamhaneye verdikleri “şehrî (aylık) aidatı” vermemeleri nedeniyle Hahamhanenin mali durumunun “pek müşkül olduğu” söylenmektedir. Dini ve dünyevi işlerin birbirinden ayrılmasıyla Hahamhane, “kendi haline terk edildiği surette” bu zorluğun “bir kat daha artacağı Hahamhane müfettişliğini düşündürmektedir”⁸⁶. Toplantıdan önce Becerano Efendi Cumhuriyet gazetesine şu izahatı yapmıştır:

“Ankara’dan avdet eden heyetden Şimon efendinin dediği ve benim de evvelce söylediğim veçhile Türkiye’de mukim Musevilerden böyle bir şeyin sudur etmesi mümkün değildir. Mevcud su-i tefehhümün izale edilmiş olmasından dolayı bütün Museviler meserret (sevînc) içindedirler. Hem efendim, şimdiye kadar Türkiye’deki Musevilerin Türkleştirilmemesinden dolayı ben kendi nefsimde herkesden daha müteessirim. Hükümet-i cumhuriyemizin bugün mekteplere tatbik ettirmek istediği program ne için bundan evvel, mesela elli, yüz sene evvel yapamamışdır? Avrupa’daki Musevilerin hepsi, içinde yaşadıkları hükümetin lisan-ı resmiyesiyle konuşurlar. Hatta bundan evvel ben Romanya’da oturdum. Kerimelerim o vakit küçük oldukları halde gerek ev dahilinde, gerek yemekde, Romca? (Rumence) konuşurlardı. Romanya hükümeti, hükümetimizin bugün tatbik ettirmek istediği programa daha evvel başlamış olduğu için bugün tamamıyla muvaffak olmuştur. Gerek hükümet mekteplerinde gerekse darülfünunda hemen diyebilirim ki Roman talebesi kadar Musevi talebe de vardır. Sonra bütün Museviler Roman lisanına, edebiyatına, fünûnuna vukuf kesb etmişlerdir. Türkiye’de ne için böyle olmasın? İnşallah on sene sonra Türkiye’de mukim bütün Museviler de böyle bir seviyeye yükselecekler ve Türk edebiyatına, Türk fünûnuna vukuf kesb edeceklerdir”⁸⁷.

Heyet üyelerinden Avukat Şimon Efendi de toplantıyla alakalı olarak izahat vermiştir:

-“Ankara’da gerek ekalliyetler hukukundan feragat hakkında cemaatimizce evvelce ittihaz edilen karar, gerek bir çok dedikoduyu muceb olan mahud arıza hakkında hükümet ricaliye temasda bulunduk. Hükümetimizin Musevi cemaati hakkında perverde? Eylediği alicenabına hissiyat ve bilhassa Dahiliye vekili beğ efendi tarafından gördüğümüz hüsn-ü kabul hakkında arkadaşlarımıza izahat verdik. Bundan dolayı hükümetimize son derece minnetdarız. Hükümetimiz tarafından gösterilen arzular ile kendi emâlimiz arasında hiç bir fark yokdur: Cemaatin ve cemaate aid müeessesatın suret-i idaresi hakkında bir nizamname yapub hükümete arz edeceğiz. Hahamlar münhasiren dini işlerle meşgul olacaklar, cemaatin mali ve idare meseleleri de müntehib bir heyet tarafından görülecektir. Cemaate varidat olmak üzere şimdiye kadar hahamhaneye aid olan “hamursuz” imali ve bir de şer? etlerin? zenci? hakkı cemaate intikal edecektir. Bu müntehib heyet hamursuzları imal ederek zenginlere biraz fazla fiyatla satacak ve bununla bayramlarda fukaraya meccanen (ücretsiz) veya ucuz hamursuz verilecektir. Bir de “kaşer” denilen etler vardır. Bunlar hususi haham tarafından kesilen hayvanların hahamhaneye mühürlü etleridir. Böyle olmayan etler Musevilerce “turefa” (trefa: haram yiyecek, mundar, leş) ad olunur ve yenmez.

86 “Hahamhanede İctimaa”, *Milliyet*, nr.21, 3 Mart 1926, s.2.

87 “Mahud Arıza-i Sadakatin Heyeti”, *Cumhuriyet*, nr.654, 3 Mart 1926, s.2.

İşte hamursuz ve kaşer varidatının cemaate tahsisini de dahiliye vekili beğ efendi vaad buyurdular bu suretle muntazam bir cismani cemaat halinde yaşamamız isbatı istikmal edilmiş olur⁸⁸.

Hahamhanede 2 Mart 1926 akşamı gerçekleşen toplantı ile eş zamanlı olarak İspanya'ya İstanbul ve İzmir'deki 300 Musevi tarafından yollandığı iddia edilen sadakat telgrafi ile ilgili tahkikatın neticesi hakkında haberler de basında yer almıştır. Cumhuriyet gazetesine göre tahkikatın neticesi şöyledir:

“Tahkikat neticesine nazaran mesele azam edildiği kadar olmamakla beraber büsbütün de asl ve esasdan ari değildir. İspanya'ya gönderilen mektubların bir kısmı zabitanın eline geçmiş olduğundan tahkikat dosyasıyla beraber hükümet-i merkeziyeye gönderilmiştir. Gerek tahkikatdan, gerek Musevi mehafilinden anlaşıldığına nazaran meselenin iç yüzü şöyledir: malum olduğu üzere İspanya hükümeti öteden beri Musevilerin İspanya toprağına duhulünü men' etmişti. İspanya'ya gitmek isteyen Museviler Hıristiyanlığı kabul ettikleri takdirde memlekete alınıyorlardı. Aksi takdirde hiçbir suretle Yahudilerin İspanya toprağına girmesine müsaade edilmiyordu. Epey müddet evvel İspanya'da icra edilen Kristof Kolomb merasimi dolayısıyla bazı zevat irad-ı nutuk ederken hükümetin öteden beri Museviler hakkında tatbik ettirmekte olduğu kanundan şikayet ile Musevilerin memlekete lüzumlu bir unsur olduklarını binaen aleyh istedikleri takdirde İspanya'ya gelebilmelerinin temin olunmasını söylemişlerdir. Bu beyanat üzerine İspanya hükümetine mensup bazı zevat tarafından gerek İstanbul'daki, gerek İzmir'deki Musevilere mektuplarla malumat verilmiş ve bu malumat Museviler tarafından hüsn telakki edilmiştir. Bunun üzerinedir ki bazı Museviler mahud arızayı yazarak imzalamışlardır.

Tahkikat tahakkuk? Ediliyor

Tahkikat şimdilik bu merkezde ise de Ankara'ya giden Musevi heyetinin ricası üzerine mahud telgrafın kimler tarafından imza edildiği anlaşılacak üzere tahkikatın -?- Dahiliye vekili tarafından bildirilmiştir. Polis müdüriyeti kısm-ı siyasi memurları tahkikata devam etmektedirler⁸⁹.

Halk Gazetesi de tahkikatla ilgili olarak benzer bir açıklama vermiştir.

“Arıza hakkındaki tahkikat nihayet buldu

Diğer taraftan istihbaratımıza göre bu sadakat ve ubudiyet arızası meselesi hakkında polisçe icra edilen tahkikat da nihayet bulmuş ve evrak Dahiliye vekiline gönderilmiştir. Tahkikat neticelerine nazaran zabıta filhakika bazı mektuplar elde etmiş ise de bunların öyle müctema? bir heyetin arızası mahiyetinde olmadığı anlaşılmıştır.

İspanya'da Musevilerin ikameti hakkında öteden beri mevcut memnuiyetin ref'i münasebetiyle oradan buradaki bazı Musevi muteberanına gönderilen mektuplara verilmiş cevablardan böyle bir rivayetin zuhur ettiği anlaşılmaktadır.

88 “Museviler Meselesi”, *Halk Gazetesi*, nr.94, 3 Mart 1926, s.2. Aynı açıklama bazı kelime farklılıkları mevcut olmak üzere Cumhuriyet gazetesinde de yer almıştır. Bkz. “Mahud Arıza-i Sadakatin Heyeti”, *Cumhuriyet*, nr.654, 3 Mart 1926, s.2.

89 “Mahud Arıza-i Sadakatin Heyeti”, *Cumhuriyet*, nr.654, 3 Mart 1926, s.2.

Mamaafih meseleyi bütün bütün tavzih için vekâletçe verilen emre tevfikân zabıta-i siyasiyye tahkikata devam eylemektedir”⁹⁰.

Avram Galante'nin verdiği bilgilere göre dönemin El-Tiempo gazetesinin müdürü olan David Fresko, telgraf iddialarını soruşturmak için, Paris Doğu Musevi Cemaati Başkanı Nissim Rozanes'e mektup yazmış ve Türk Musevilerinin böyle bir teşebbüste bulunup bulunmadıklarını araştırmasını istemiştir. Müteahhitlik işleriyle uğraşan Rozanes de İspanya'da tanıdığı “büyük dostları” sayesinde elde ettiği bilgileri 20 Mart 1926'da Fresko'nun mektubuna cevap olarak göndermiştir. Bu cevap El-Tiempo gazetesinde 29 Mart'ta yayımlanmıştır:

“Kralın sarayına ve millet meclisine mensup kişilere ve Angel Polido'ya (bu zat İspanya Ayan Meclisi İkinci Başkanıydı) başvurduğumda böyle bir telgraftan asla haberdar olmadıklarımı bildirmiştir.

Hükümetin (Türkiye) bu konuda yaptığı soruşturmanın barışsever ve çalışkan ve ne derlerse desinler, memleketin gelişmesinde pek yaralı olan Musevi unsuru aleyhine düzenlenmiş bu olayın bir entrika olduğunu kanıtlayacağını ümit ederim.

Ben, Türkiye'de basın bu ayaklanmasını bir türlü anlayamıyorum. Hiçbir vatandaş, Musevi ögesi kadar anavatanı olan Türkiye'ye karşı minnettarlık göstermemiştir. Nerede bulunursa bulunsun Avrupa'da ve başka bir yerde, Türk Musevi, Türklere yapılan saldırılar karşısında onları savunmak için hemen bir vaziyet alır.

Eğer bu gazeteler, Musevi ögesinin dünya basınında bulunmakta olduğu yeri düşünselerdi, Türk ulusunu oluşturan ayrı cinsten ögeler arasında en sadık olan bir ögenin gönlünü yaralayan şiddetli bir yayından çekinirlerdi.

Bazan Türkiye aleyhine kaleme alınan düşmanlık dolu makaleleri değiştiren veya gazetelerine hiç geçirmeyen nice Musevi gazetecileri, bir değil birçok defalar, kendi gözlerimle gördüm!”⁹¹.

Avner Levi ve Rıfat Bali'ye göre de bu telgraf gerçek değildir. Musevilerin 42. madde başta olmak üzere Lozan'daki haklarından feragat etmelerini sağlamak amacıyla kamuoyu baskısı oluşturmak için uydurulmuştur⁹².

6. Hahamhanede 1 Ağustos 1926 Tarihinde Alınan Kararlar Nelerdir?

18 Şubat 1926 itibarıyla basında ortaya çıkan İspanya'ya telgraf hadisesinden sonra bir Musevi heyetinin Ankara'ya giderek Dahiliye Vekili ile görüşmesi ve akabinde Dahiliye Vekilinin kamuoyuna Musevilerin Lozan'daki 42. ve 44. maddelerden vazgeçtiklerini, dini ve dünyevi işleri birbirinden ayırdıklarını açıklamasından sonraki süreçte Ağustos 1926'da Türk basını yeniden Musevi cemaatinin bu kararlarını gündeme getirmiştir.

1 Ağustos 1926'da cemaatin önde gelen isimlerinden 80 kişinin katılımıyla Hahamhanede toplantı yapılmıştır. Toplantıda Lozan Antlaşması'nın 42. maddesindeki haklardan vazgeçildiğini

90 “Museviler Meselesi, *Halk Gazetesi*, nr.94, 3 Mart 1926, s.2.

91 Avram Galante, *Türkler ve Yahudiler*, s.83-84.

92 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, s.66-74.; Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.77-94.

bildiren mazbata okunup alkışlar eşliğinde kabul edilmiştir. Hahambaşılığın işlerinin ruhani ve dünyevi olmak üzere ikiye ayrılması ve Hahambaşının yalnızca dini konularla ilgilenmesi, dünyevi mevzularda ise her cemaatin kendi kendisini idare etmesi kararlaştırılmıştır. Dini mahkeme konumunda olan Bet-Dîn de ilga edilip yerine merkezi bir heyet oluşturulmuştur⁹³. Bu kararları aktaran Rıfat Bali, “*on üç kişilik heyetin hazırladığı ve resmi makamlarca onaylanmış olan Hahamhane nizamnamesi tasarısı müzakere edildi ve oy çoğunluğuyla onaylandı*”⁹⁴ bilgisini verse de bu bilgi yanlıştır. Zira bilindiği kadarıyla yeni bir nizamname –gerek Museviler ve gerekse de diğer azınlıklar için- hiçbir zaman kabul edilmemiştir⁹⁵. Avner Levi’ye göre de telgraf olayı akabinde Ankara’ya giden heyetin yaptığı görüşmeler neticesinde Hahambaşılığa ve Musevi Cemaati’ne “*yeni ve modern Cumhuriyet’e uyan bir Nizamname*” verilmemiştir. Hahambaşı tayini yapılmamıştır. Hahambaşılığın Musevi müesseseleri üzerindeki tüm yetkileri kaldırılmış ve böylece okul, yetimhane, hastane gibi her bir kurum ve hatta sinagog dahi “bağımsız” hale gelmiştir. Museviler “*dağınık, parçalanmış bölünmüş ve yöneticisiz*” bir halde kalmışlardır. İlaveten Lozan’daki haklardan “*kesinlikle ve resmen*” feragat edilmiştir. Böylece basındaki “*Yahudi karşıtı kampanya*” da yavaşlayarak ortadan kalkmıştır⁹⁶.

Yukarıda Bali ve Levi’nin eserlerinden aktardığımız 1 Ağustos 1926 günü Hahamhanede gerçekleşen toplantı ertesi günkü gazetelerde yer almıştır. Gazetelerde yer alan haberler birbirleriyle benzer içerikte olup iki temel bilgi etrafında şekillenmiştir. Bu bilgilerden birincisi Musevilerin Lozan’daki haklardan feragat etmiş olmalarıdır. İkincisi Hahamhane bünyesindeki dini ve dünyevi işlerin birbirlerinden ayrılması böylece de Hahamhanenin dünyevi işlerdeki yetkilerinin ortadan kaldırılmış olmasıdır.

Cumhuriyet gazetesine göre “*Museviler ekalliyetlere aid hukukdan feragata resmen karar*” vermişlerdir. Museviler cemaat işlerini “*Yeni Türk Hayat-ı İctimaiyatına*” göre düzenlemek amacıyla 1 Ağustos’ta Hahamhanede toplantı yapmışlardır. Bilindiği üzere Museviler daha önce kendi aralarında 13 kişilik bir komisyon seçmişlerdir ve “*yeni hayat esasatını bu komisyonun bir talimatname halinde*” hazırlamasını kararlaştırmışlardır. Bu komisyon “*talimatnameyi*” hazırlayıp hükümete sunmuştur. Hükümet de “*talimatnamenin bazı noktalarını ? etmiş ve üzerinde bazı tadilat*” yapmıştır. Nahmiyas efendinin başkanlığında 1 Ağustos’ta Hahamhanede gerçekleşen toplantıda 13 kişilik komisyonun hazırlamış olduğu ve hükümetçe tadil edilen talimatname, Heyet-i Umumice uygun görülüp “*müttefiken alkışlar arasında*” kabul olunmuştur. Bu şekilde Museviler, Lozan Antlaşması gereğince azınlıklara ait olan “*bilcümle haklardan feragat etmişler ve bir vatandaş sıfatıyla her Türk’e bahşedilen haklardan istifadeyi*” kararlaştırmışlardır. Haberin devamında 1865’ten itibaren Cumhuriyet Dönemine kadar yürürlükte olan Hahamhane nizamnamesiyle ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır:

93 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.90-91.

94 Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.90-94. ve s.93. Yeni nizamnamenin kabul edildiğini yazarken kullandığı kaynaklar arasında Milliyet gazetesinin 2 Ağustos 1926 tarihli haberi de mevcuttur. Bkz. “*Museviler Din İle Dünyayı Ayırdılar!*”, *Milliyet*, nr.168, 2 Ağustos 1926, s.1,4.

95 Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s.407.

96 Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler*, s.73.

“...şimdiye kadar hükmen mülga olan 1281 tarihli Hahamhane nizamnamesi bu vesile ile fiilen de ilga edilmiştir. Museviler bu içtimada bunları hükümete bildirmek üzere bir arıza kaleme almışlardır. Arızanın esasatı yeni Türk cemiyet hayatını kabul ve ekalliyetler hukukundan feragat ettiklerini bildirmektedirler. Nahmiyas efendinin riyaseti altındaki on üçler heyeti bu suretle vazifesinin bittiğine kani bulunduğundan istifa eylemiş ve yerine sabık maliye müfettişlerinden Ferid Asseo, Avukat Avram Nahum, Avukat Moiz Kohen, Nesim Mazliyah, İzidor Galamidi beğlerden mürekkebe yeni bir heyet intihab olunmuştur”.

Hahambaşı Becerano Efendi de toplantıda alınan kararlarla ilgili olarak beyanat vermiştir:

“Musevi Cemaatine aid nizamname bugünkü ihtiyacata tekabül etmediği için bunun ıslah edilmesi lazımdı. Cemaatimiz bu ihtiyacı takdir ederek toplandı. İttihaz edilmesi lazım gelen kararlar hakkında müzakeratta bulunduk. Bir kısım âzâ “evvelâ bir proje hazırlamak muvafık” dediler. Diğer bir kısım ise “proje tanziminden evvel zamana ve ihtiyaç-ı milliye göre bir nizamname vücuda getirmek için hükümetimizin nokta-i nazırının öğrenilmesinin muvafık olacağını” söylediler. Bu fikir kabul edildi. Nihayet bildiğiniz üzere intihab edilen bir heyet-i murahhhasa Ankara’ya gitti. Hükümetimizin erkanyla müdavele-i efkâr edildi ve mutâlebatımız ümidin çok fevkinde kabul olundu. Esbak Şeriye vekili Mustafa Fevzi Efendi ile birlikte ber-mesud tanzim edildi. İşte bugün mevzu bahs olan ve ittifakla kabul edilen nizamname budur”⁹⁷.

Milliyet gazetesine göre de 1 Ağustos 1926 günü saat 14:00’de Hahamhanede Musevi ileri gelenlerinden 80 kişinin katılımıyla bir toplantı gerçekleşmiştir. Toplantıda 8 ay önce oluşturulmuş olan 13 kişilik komisyon tarafından “*ihzar edilen nizamname hakkında müzakerat*” yapılmıştır. Bu komisyon Hahamhane işlerini ve cemaat işlerini “*devletin nokta-i nazarına muvafık bir suretde idare için lazım gelen esasatı*” belirlemiştir. Yapılan “nizamnamedeki” Musevi Cemaatinin Lozan Antlaşması’nın azınlıklara “*verdiği hukukdan tamamiyle ve kat’i suretde feragat ettiğine dair olan kısım*” toplantıda “alkışlarla” kabul olunmuştur. Hahamhanenin tarihi salonunda alınan kararlar sonucunda “*cemaatin idaresi tamamiyle laik bir şekle*” kavuşturulmuş, “dünya ve ahiret işleri” birbirinden “tefrîk” edilmiştir. Kararlara göre bundan sonra “*Musevi cemaati dünya işlerinde kat’iyen Hahamhane ile alakadar ve münasebetdar olmayacak ve her mahalle kendi heyet-i ihtiyariyeleri tarafından idare*” olunacaktır. “Mıntika mintika” oluşturulacak olan “*cemaat heyetleri dairelerinde bulunan mekteblerin ve sair şeylerin idaresiyle*” sorumlu olacaklardır. Bütün bunlar haricinde ayrıca “bir heyet-i merkeziye” oluşturulacaktır. Bu kararlarla beraber Hahamhane “meclis-i ruhanisi”⁹⁸ tamamiyle ilga edilerek “yerine bir heyet-i merkeziye” seçilmiştir. Toplantıya Osmanlı Bankası erkanından Musevi Jak Nahmiyaz başkanlık yapmıştır. Konuşmaların çoğu Türkçe gerçekleşmiştir. Yalnızca

97 “Musevilerin Feragatı”, *Cumhuriyet*, nr.801, 2 Ağustos 1926, s.1,2.

98 Burada meclis-i ruhani olarak isimlendirilmiş olan idari yapı bir nevi dini mahkeme konumunda olan Beth Din olmalıdır. Milliyet gazetesinin bu haberini kaynak olarak kullanan Rıfat Bali de ilgili eserinde Beth Din’in kaldırılmış olduğunu açıklamıştır. Bkz. Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, s.91.

Türkçeye “tamamıyla vakıf olmayan aza” görüşlerini “İspanyolca ve yahud Fransızca olarak” anlatmışlardır. Kongrenin katib-i umumisi Hanri Soriano efendi toplantı hakkında izahat vermiştir:

“-İçtimada sekiz ay evvel teşekkül eden komisyon tarafından tanzim edilmiş olan nizamname müzakere edilmiş ve ekseriyetler tasdik edilmiştir. Nizamname projesi Saruhan mebusu Mustafa Fevzi Efendinin iştirakiyle tanzim edilmişti. İçtimada kabul edilen mukarrerat hükmet-i merkeziyeye arz edilecek ve kabul edildikten sonra fiiliyat sahasına geçilecektir”.

Milliyet'e göre toplantıda kabul edilen esaslar şu şekildedir:

“-1 Türk Musevileri Türkiye vatanının öz evladları olduklarından, vatandaşlık sıfatının bilcümle vezaif ve hukukunu haizdirler. Bu itibarla her ne suret ve vasıta ile olursa olsun kendilerine temin olunacak istisnai vaziyet ve muameleyi red ve Türkiye Cumhuriyetinin el-yevm meri bulunan ve atiyen neşr edilecek olan bilcümle kavaninine itaat ve sadakati en şerefli bir vazife bildiklerini ilan ederler.

2- Türkiye Cumhuriyeti teşkilat-ı esasiye kanunu, bilâ-tefrik bilcümle Türklerin hukuk-ı kavanin-i siyasiye, medeniye ve cezasının temin eylediği hukuku, Türk Musevileri en büyük teminat bilirler.

3- Ancak Türk vatandaşı olmak, Türk harsını kabul ile mümkün olduğundan bu mefkurenin tamamı-i istihsaline bütün Türk Musevileri bütün mevcudiyetiyle sarf –ı ikdam ve bedel-i gayrı? mühim bir vazife olarak telakki ederler.

4-Öteden beri Türkiye'de mevcut olan serbesti-i din umdesi Türkiye cumhuriyetinin kabul ettiği teşkilat-ı esasiye kanunu ve medeni ve asri kanunlar ile daha vasi bir nisbetde temin edilmiş bulunduğundan Türkiye Musevileri müessesat-ı diniye, terbiye? ve hayriyelerini her halde hükümet-i cumhuriyenin münasip göreceği eşkal ve suver-i kanuniye tahtında idare eylemeği kabul ederler”.

Yine bu habere göre Musevi okullarında eğitim “tedricen” Türkçe yapılacaktır. Hahamhanenin bundan sonraki vazifeleri, “*Cemaat efradı tarafından umur-ı mezhebiyeye aid vuku bulacak müracaatlara lazım gelen tashilat ve erşadatda (yol göstermede) bulunmak, ibadethanelerde ayinlerin Musevi dinine muvafık olmasına nezaret etmek*”dir. Toplantıda alınan kararları ve “kabul edilen mazbatayı” hükümete sunmak için Musevi ileri gelenlerinden “*Nesim Mazliyah, Avram Nahum, Moiz Kohen, İzidor Galamidi ve Ferid Asseo efendilerden mürekkep beş kişilik*” geçici “heyet-i merkeziye” seçilmiştir. Toplantı “iki saatten fazla” sürmüş ve müzakereler “sükûnetle” geçmiştir. Böylece 1 Ağustos 1926'dan itibaren “Musevi meclis-i ruhanisi tamamıyla” ilga edilmiş ve “cemaatin idaresi laik heyetlere” bırakılmıştır. Hahambaşı Becerano Efendi Milliyet muhabirine şu sözleri söylemiştir:

“En mesrur ve mesud gün bu gündür. En birinci temennim Azizi vatanımın saadetidir. Yalnız ben değil, içtimaya iştirak eden diğer azalar da aynı hisle münhesisdirler. Mazbata ittifak-ı ârâ (oy birliğiyle) ve alkışlarla kabul edilmiştir. Bugün itihaz edilen mukarrerat Musevilerin Türk vatanına son derece merbut olduğunu ifade etmektedir”.

Milliyet'e göre Becerano Efendi bu sözleri söyledikten sonra “gözlerini yukarı kaldırarak bir dua okumuş ve : ‘memleketimiz, bundan sonra daha mesud ve bahtiyar olacaktır’ demiştir⁹⁹.

Vakit gazetesine göre de “*Museviler, ekalliyetler hukukundan feragat*” etmişlerdir. Hahamhanede 1 Ağustos'ta gerçekleşen toplantıda Musevi cemaatinin “*yeni Türk hayat-ı içtimaiyesine göre*” düzenlenmesi ve mekteplerin “laik esasata göre” uyumu için hazırlanan “yeni nizamname” müzakere edilmiştir. Ancak Vakit'in elde ettiği bilgilere göre toplantıya Musevi ileri gelenlerinden “yetmiş kişi” katılmıştır. Jak Nahmiyas Efendi başkanlık etmiştir. Hahambaşı Becerano Efendi “bir nutukla” oturumu açmıştır. “14'ler komisyonu”¹⁰⁰ adına “*Marko Nahum efendi söz alarak hükümet nezdinde vaki olan teşebbüsat hakkında izahat vermiş ve dört maddenin¹⁰¹ kabulü*” teklifinde bulunmuştur. Toplantı sonucunda bu maddeler kabul edilmiştir. Musevilerin, Lozan Antlaşması'nın azınlıklara verdiği “*hukuktan feragat ettiklerine dair bir mazbata tanzim*” edilmiş “*ve bütün aza tarafından imza*” olunmuştur. Bu mazbatayı “*beşler komisyonu gelmeyenlere de giderek*” imzalatıracak ve hükümete sunacaktır. Öbür maddelerde “*hükümetin Musevi cemaatine yardım ve mazhareti rica*” edilmektedir. Toplantı geç vakit sona ermiştir¹⁰².

Vakit gazetesinde bahsi geçen maddelerin sayısı ve içerikleri hakkında aynı günkü İkdam ve Akşam gazeteleri tarafından haber yapılmıştır¹⁰³. Ancak Akşam gazetesinin haberinde toplantının günüyle ilgili bir farklılık vardır. Zira toplantının “bugün” yani 2 Ağustos günü yapılacağı bildirilmiştir. Tahminimizce bunun sebebi haberin gazetede basılma zamanıyla alakalı bir sorundur. Hahambaşı Becerano Efendi ile görüşme yapılmış ve şu şekilde aktarılmıştır:

-“Musevi cemaatine aid nizamname bugünkü ihtiyacata tekabül etmediği için bunun ıslahı lazım geliyordu biz ve cemaatimiz yakında bu ihtiyacı takdir etdik ve aramızda toplanarak ittihazı lazım gelen kararlar hakkında müzakere bulunduk. Azadan bazı zevat, bir proje hazırlamak muvafık olacağını ileriye sürdü, fakat cerayan eden müzakere neticesinde proje ihzarının doğru olmadığı ve nizamname projesinin tanziminden evvel, zamana ve ihtiyacı milliyete göre bir nizamname vücuda getirmek için hükümetimizin nokta-i nazarının öğrenilmesi muvafık olacağı teklifi ekseriyetin reyine tevafuk etdi. Nihayet, bildiğiniz gibi, intihab edilen bir heyet-i Murahhasa Ankara'ya gitti erkan-ı hükümetimizle müdavele-i? efkâr edildi. Hükümetimiz, heyet-i Murahhasamızın maruzatını içtima etdi, ümidimizin çok fevkinde mutâlebatımızı kabul etdi; nihayet bunun üzerine yeni bir nizamname tanzimine teşbbüs edildi. Ve hükümetimizin rey-i muvafakatıyla esbak şeriye vekili Mustafa Fevzi Efendi ile birlikte bir müsvedde tanzim edildi. İşte şimdi vücuda getirilen bu nizamname müsveddesi bugünkü içtimada mevzu bahs olacaktır. Müsvedde otuz bir maddeyi ihtiva ediyor:
-Hahamhanenin bazı varidatının tenâkus etdiği (azaldığı) söyleniyor, bunun için kongreye bazı tekliflerde bulunacak mısınız?

99 “Museviler Din İle Dünyayı Ayırdılar”, *Milliyet*, nr.168, 2 Ağustos 1926, s.1,4.

100 Burada “14'ler komisyonu” ifadesi ile kast edilen diğer haberlerde geçen 13 kişilik komisyon olmalıdır.

101 Burada bahsi geçen 4 maddenin daha evvel aktardığımız Milliyet gazetesinin haberinde yazılmış olan 4 madde ile aynı olabileceği ihtimali mevcuttur. Ancak bu haberde 4 maddenin ne olduğu açıklanmamıştır.

102 “Musevilerin İctimaa”, *Vakit*, nr.3083, 2 Ağustos 1926, s.2.

103 “Musevilerin Şayan-ı İmtisal Hareket Ve Kararları”, *İkdam*, nr.10515, 2 Ağustos 1926, s.1.; “Hahamhanede Bugünkü İctimaa”, *Akşam*, nr.2802, 2 Ağustos 1926, s.1.

- Yeni menba-i varidat için kongreden bazı şeyle temenni edeceğim.
- İhzar edilen bu nizamname ne gibi hususları muhtevirdir?
- Bu hususda beni mazur görünüz, henüz kongrece kabul ve tasdik edilmeden bir şey söylemek doğru değildir.
- Muharririmiz hahambaşının nezdinden ayrılırken mumâ ileyh muharririmize:
- Her şey iyi olacak, emin olunuz, Türklerle daima kardeş olarak yaşayacağız” demiştir¹⁰⁴.

İkdam gazetesine göre 1 Ağustos 1926'da “*Hahamhanede içtimaa eden Musevi Cemaati mümessilleri, asri ihtiyacata ve laik esaslara göre tanzim edilen 31 maddeden mürekkep nizamnameyi kabul, din ve dünya işlerini fiilen tefrik etmişlerdir*”. Hahamhanede saat 14.00'de yapılan toplantı sebebiyle, Musevi Cemaati ileri gelenlerinden 80 kişi bir araya gelmiştir. Toplantıya “*mekteb-i milliyenin yetiştirdiği erbab-ı iktidardan Nahmiyas Beğ*” başkanlık etmiştir. Toplantı başladıktan sonra “*Musevi cemaatinin yeni Türk hayat-ı içtimaiyesine göre tanzimi ve Musevi mekteplerinin laik esasa tevfiken tensik ve ihzarı için hazırlanan nizamname*” okunmuştur. Musevi aydınları “*eski nizamnamenin Musevi cemaatinin bugünkü ihtiyacatına tekabül etmediğini anlamışlar; bunun ıslahı lüzumunu idrak*” etmişlerdir. Bu ihtiyacı temin etmek maksadıyla “*ihtiyaç-ı milliyeye göre bir nizamname*” düzenlemek için cumhuriyet hükümetinin “nokta-i nazarını anlamaya” lüzum görmüşler ve seçtikleri “bir heyet-i Murahhasa Ankara'ya” gitmiştir. Hükümet bu heyetin görüşlerini dinlemiş, “nokta-i nazarlarını” uygun görmüş ve akabinde “yeni bir nizamname tanzimine teşebbüs” olunmuştur. Bu “*nizamname müsveddesi, sabık Şeriye vekili Mustafa Fevzi Efendinin iştirakiyle ihzar olunmuş ve 31 madde üzerine tesbit*” edilmiştir. Hahamhanedeki toplantıda “müzakere edilen nizamname” bu “nizamname” olup toplantı sonucunda “aza tarafından kabul ve tasvip” edilmiştir. “Nizamnamenin” kabul edilmesiyle Hahamhanede “*asri ve laik esaslara göre teşkilat*” yapılacaktır. Bu şekilde “meclis-i ruhani” lağv edilmiştir. İlaveten “*meclis-i ruhani tarafından idare edilen Musevi mektepleri ve saire her mahalledeki heyet-i ihtiyariye ve cemaat teşkilatı tarafından*” yönetilecektir. Böylece de Hahambaşı Efendi bundan sonra “*dünyevi işlere hiçbir müdahalede bulunmayacak, tamamen ruhani işlerle*” meşgul olacaktır. Yine aynı toplantıda Musevilerin Lozan Antlaşmasının “42. maddesinden tamamen sarf-ı nazar ettikleri dahi teyid” edilmiştir. İkdam, Musevilerin bu davranışının Ermeni ve Rumlara da örnek olmasını temenni etmiştir:

“Musevi vatandaşlarımızın gösterdikleri bu hareketin, Ermeni ve Rum cemaatlarına dahi numune-i imtisal olması şayan-ı temennidir. Bilhassa Lozan muahedesinde dahi patrik ve haham gibi rüesayı ruhaniyenin artık yalnız din işleriyle meşgul olması, dünya işlerinin cemaat tarafından yapılması sarahaten mevcuttur. Ermeni münevverlerinin, uzun müddetten beri masrane? vuku bulan iddialarına ve taleplerine dahi menfî mukavemetlerde bulunan Ermeni Patrikhanesinin Hahambaşı Becerano efendinin gösterdiği gayret ve feragatı taklid eylemesi zamanın çokdan geldiğine kail ve kani' bulunmaktayız¹⁰⁵.”

104 “Hahamhanede Bugünkü İçtimaa”, *Akşam*, nr.2802, 2 Ağustos 1926, s.1.

105 “Musevilerin Şayan-ı İmtisal Hareket Ve Kararları”, *İkdam*, nr.10515, 2 Ağustos 1926, s.1.

Son Saat Gazetesi ise Musevilerle ilgili haberlere çoğunlukla geniş ölçüde detaylıca yer veren bir gazete olmasına rağmen bu konu hakkında çok kısa bir haber vermekle yetinmiştir. Üstelik 2 Ağustos günü olmasına rağmen toplantının “bugün” icra edileceğini yazmıştır. Habere göre Musevi Cemaati Hahamhanede toplantı yapacaktır ve “13’ler komisyonu tarafından tanzim edilen nizamname müzakere” edilecektir. Bu “nizamname ahkamı” gereğince Museviler bundan sonra Medeni Kanun hükümlerine bağlı olacaklardır ve Lozan Antlaşması’nın azınlıklara ait hukukundan “suret-i kat’iyyede feragat” edeceklerdir¹⁰⁶.

Ankara’da yayımlanan Hakimiyet-i Milliye gazetesi de Hahamhanedeki toplantıdan ve alınan kararlardan bahsetmiştir. Ancak çok kısa bir haber yapmıştır. İstanbul’daki özel muhabirden alınan bilgilere göre Musevi Cemaati “bugün” (2 Ağustos¹⁰⁷) icra ettikleri toplantıda Lozan Antlaşmasının azınlıklar hakkındaki maddelerinden “katiyen feragat etmeye” karar vermişlerdir. Ayrıca “Hahamhane ve cemaat işlerinin tefriki için proje ihzar olunmuştur, yakında hükümete” sunulacaktır¹⁰⁸.

1 Ağustos 1926 günü Hahamhanede icra edilen toplantıyla alakalı olarak Türk basınında çıkan haberlerden ulaşabildiklerimizi aktardık¹⁰⁹. Bu noktada basındaki haberlerin birbiriyle benzer bilgileri verdikleri görülmektedir.

7. Amerikan Arşivi’nde Musevilerin Lozan’daki Haklardan Feragat Sürecinin Açıklanması

Amerikan Arşivi’ndeki 3 Kasım 1926 tarihli belgede Türkiye’deki azınlıkların Lozan’daki haklardan feragatlarının nasıl gerçekleştiği her bir azınlık için ayrı bir başlık açılarak anlatılmıştır. Belgede sırasıyla Yahudilerin, Rumların, Ermenilerin feragatlarıyla birlikte -azınlık statüsünde olmayan fakat farklı dini topluluklardan- Protestan ve Katolik Ermenilerin feragat beyanları ve Katolik Rumlarla, Latin Cemaati’nin feragat konusundaki tutumları da açıklanmıştır. Buna göre Musevilerin feragat süreci şu şekilde gerçekleşmiştir:

Basın tarafından Ekim 1925 kadar erken (bir tarihte) Yahudilerin azınlık haklarından gönüllü olarak feragat ettikleri ilan edildi ve o zamandan bu zamana kadar aynı manada haberler yayımlanır, (bunlar) Yahudiler tarafından inkar edilmedi ve beklendiği gibi bu ofisin basın incelemelerinde kaydedildi. Bu ofisin bilgilendirilmesine rağmen Yahudiler tarafından azınlık haklarından resmi feragat 1 Ağustos 1926’ya kadar vuku bulmadı. Bu ofis aynı zamanda aşağıdaki şartlardan da gizlice bilgilendirilir: Yahudiler 1925’in Sonbaharında Türkler tarafından bu konu üzerine yaklaşıldılar ve özellikle 80.000 ilâ 90.000 İspanyol Yahudisine karşı 10.000 kadar sayıları olan Polonyalı Yahudiler, Yahudi Cemaati işlerinin İspanyol Yahudileri tarafından kontrolünü uzun süredir kıskanarak bölünmüş olduklarından direnmek için pozisyon almadılar. Yahudilerin çaresizliğini anlayan Türkler, bu konuyu

106 “Hahamhanede İçtima’a”, *Son Saat*, nr.492, 2 Ağustos 1926, s.2.

107 Akşam gazetesi gibi Hakimiyet-i Milliye’nin de toplantının tarihi için verdiği bilgi yanlıştır.

108 “Musevi Cemaati”, *Hakimiyet-i Milliye*, nr.1820, 2 Ağustos 1926, s.1.

109 Daha önce yapılmış çalışmalara baktığımızda yalnızca Milliyet gazetesinin haberinin kullanıldığını diğer haberlerin ise incelenmediğini görmekteyiz.

tartışmak için hiçbir toplantı yapılmamış olmasına rağmen, derhal azınlık haklarının terk edildiğini ilan ettiler, Yahudiler bu ilanı inkar etmeye cesaret edemediler. Onlar oyalayıcı taktikler benimsediler, ancak bu durumun kendi lehlerine değişeceği umudundaydılar ve 4 Aralık'taki toplantı için çağrıda bulundular, azınlık haklarından feragat amacı için değil ama 1853'deki imparatorluk kararnamesi¹¹⁰ tarafından yazılmış olanın yerini alacak yeni topluluk organizasyonunu sağlamak ve yeni aile hukukunu tartışmak için. Bu toplantı 13 Aralık'taki toplantı tarafından takip edildi ve o zamandan 1 Ağustos'a kadar bu mesele 13'ler komisyonunun ellerindeydi. Hükümetin gözdağıyla feragat karşıtlarının eli ayağı bağlı olmasına rağmen, gizlice sert bir mücadele verilmiş gibi görünüyor. 1 Ağustos'taki toplantının görünürdeki amacı tekrar yeni bir toplum organizasyonunun kabul edilmesi ve yeni bir aile hukuku ve azınlık haklarından feragat edilmesiydi. Bu bahaneyle aşağı yukarı yüz kadar önde gelen Yahudi toplandılar. Toplandıktan hemen sonra, hikaye devam ediyor, ayrılmadan önce azınlık haklarından feragatı imzalamaları emredildi. Hahambaşı toplantıya katılmadı. Aynı zamanda dikkat edilmelidir ki feragatı imzalayan Yahudiler, Yahudi toplumu tarafından düzenli olarak seçilmediler ama bir davete yanıt için buluştular¹¹¹.

Bu belgede anlatılan feragat süreci –bazı farklılıklar hatta hatalar olmasına rağmen- genel olarak Türk basınından takip ettiğimiz süreçle uyumludur. Ancak kanaatimizce Musevi cemaati içindeki Aşkenaz ve Sefarad mezheplerinin sayıca orantsız dağılımı dikkate alındığında iki grup arasındaki “çekişmenin” Musevi Cemaati’ni hükümetin “baskılarına” karşı aciz duruma düşürdüğü abartılı bir yorum olarak görülmelidir.

Sonuç

Musevi Cemaati resmi olarak ilk kez 15 Eylül 1925’de Adliye Vekaleti’ne başvurarak Lozan Antlaşmasının 42. maddesinin sağlamış olduğu imtiyazlardan vazgeçmiştir. Ancak henüz Hahambaşılık makamının dini ve dünyevi yetkileri birbirinden ayrılıp dünyevi işlerdeki yetkisi tamamen kaldırılmamıştır. Bu yüzden de Musevi Cemaatinin 15 Eylül 1925’de beyan ettiği feragat kararı Medeni Hukuk’u kabul etme sürecinde olan hükümet tarafından - Musevi cemaatinin laik bir yönetime sahip olması açısından- yeterli görülmemiş olmalıdır. Bu esnada İspanya’ya Türk Musevileri tarafından gönderildiği söylenen “sadakat telgrafı” haberi ortaya çıkmıştır. Haberle birlikte ortaya çıkan “nankörlük” ithamlarının oluşturduğu ortam Musevi cemaatinin, dini ve dünyevi işleri birbirinden ayırma kararını daha hızlı vermesini sağlamış olmalıdır. Zira basında çıkan bu ithamları yalanlamaya çalışan Musevi Cemaati kısa süre

110 Burada kast edilen 1865 tarihli Yahudi Milleti Nizamnamesi olmalıdır. Ancak görüldüğü üzere verilen tarih yanlıştır.

111 Amerikan Elçisi Charles E. Allen tarafından Washington’daki devlet sekreterliğine gönderilen “Azınlık Haklarından Feragat” konulu 3 Kasım 1926 tarihli yazı. Bkz. **Amerikan Arşivi**, Central File, 867.01., Internal Affairs Of States, Turkey, Government, Mandates, Recognition., February 25, 1925- Mar. 27, 1929. February 25, 1925- March 27, 1929. MS State Relating of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1910-1929. National Archives (United States). Archives Unbound, <https://link.gale.com/apps/doc/SC5111486984/GDSC?u=cumhurb&sid=GDSC&id=bb9eb7>. Accessed 29 May 2020.

içerisinde Ankara'ya bir heyet göndermiştir. Bu heyet, Dahiliye Vekili Cemil Bey'e Lozan'daki 42. ve 44. maddelerdeki haklardan feragat ettiklerini ve Hahambaşılığın dini ve dünyevi işlerini ayırıp dünyevi işlerdeki yetkilerini yok edeceklerini bildirmiştir. Ayrıca Musevi Cemaati'nin Türkçeyi yeterince öğrenebilmesi amacıyla Musevi mekteplerinde Türkçe eğitime geçilmeye başlanacağını da söylemiştir.

En nihayetinde 1 Ağustos 1926'da 1865 yılından beri yürürlükte olan mevcut Hahamhane nizamnamesi üzerinde gerekli değişiklikler yapılarak Hahambaşılığın dünyevi yetkileri yok edilmiştir ve aynı anda Lozan'daki haklardan feragat edildiği gerçeği bir kez daha dile getirilmiştir. İnceleyebildiğimiz haberlerdeki bilgileri dikkate aldığımızda 1 Ağustos 1926 günü saat 14:00'de Hahamhanede Jak Nahmiyas efendinin başkanlığında önemli bir toplantı yapıldığı bilgisi nettir. Çoğu gazeteye göre bu toplantıya katılanlar 80 kişidir. Ancak bir tanesine göre 70 kişiden ibarettir. Alınan kararlar açısından baktığımızda Lozan'daki azınlık haklarından tamamen feragat edildiği ve Hahamhanenin dini ve dünyevi yetkilerinin birbirlerinden ayrılıp dünyevi yetkilerinin yok edildiği kesindir. "Meclis-i Ruhani" olarak adlandırılan ancak asıl adı "Bed Din" olan dini mahkeme de bu suretle ilga edilmiştir. Musevi mekteplerinin idaresi ise her mahalledeki heyet-i ihtiyariyelere bırakılmıştır. Bu haberlerde asıl dikkat çekici olan husus Musevi cemaatinin almış olduğu kararların nizamname olarak adlandırılması ve yalnızca 2 gazete (Akşam, İkdam) tarafından 31 maddeden müteşekkil bir nizamname olarak belirtilmesidir. İlaveten bu 31 maddenin tam metni ne gazetelerde ne de Cumhuriyet Arşivi'nde mevcuttur. Amerikan Arşivi'nde de bakabildiğimiz belgelerde rastlamadık. Hahambaşılık Arşivi'ni ise inceleyebilme imkanımız olmadı.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

ARŞİV BELGELERİ

Amerikan Arşivi

Central File: Decimal File 867.01, Internal Affairs Of States, Turkey, Government. Mandates, Recognition., February 25, 1915 – Mar. 27, 1929. February 25, 1915- March 27, 1929. MS Turkey: Records of the U.S. Department of State, 1802-1949: Records of the Department Of State Relating to Internal Affairs Of Turkey, 1910-1929. National Archives (United States). Arcihives Unbound, <https://link.gale.com/apps/doc/SC5111486984/GDSC?u=cumhurb&sid=GDSC&xid=bb9c9eb7>. Accessed 29 May 2020.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

Halk Gazetesi

İkdam

Milliyet

Son Saat

Vakit

(Adı geçen gazetelerin kullanılan sayılarının tarihleri, numaraları ve sayfaları dipnotlarda gösterilmiştir.)

Telif Eserler

Balı, Rıfat N. : *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 9. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2017.

Galante, Avram: *Historie Des Juifs De Turquie*, 9 Cilt, C.V, 1. Baskı, İstanbul, İSİS Yay., 1986.

Galante, Avram: *Türkler Ve Yahudiler*, 3. Baskı, İstanbul, Gözlem Yay., 1995.

Güllü, Ramazan Erhan: *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, 1. Baskı, İstanbul, Ötüken Yay., 2018.

Levi, Avner: *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler Hukukî ve SİYASî Durumları*, Red. Rıfat N. Balı, 3. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2010.

Makaleler

Balı, Rıfat N.: "Bir Yahudi Dayanışma Ve Yardımlaşma Kurumu: B'nai B'rith XI. Bölge Büyük Locası Tarihçesi Ve Yayın Organı Hamenora Dergisi", *Müteferrika*, S.8-9, Bahar-Yaz 1996, s.41-60.

Eryılmaz, Bilal, Bektaş, Mücahit: "Lozan Perspektifinden Türkiye'de Azınlık Politikaları (1923-2016)", *Marmara Üniversitesi SİYASAL Bilimler Dergisi*, S.2, C.5, İstanbul, Eylül 2017, s.25-50.

Güllü, Ramazan Erhan: "Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Azınlıklara Yönelik Politikaları", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VII/2, 2018, s.268-298.

Güllü, Ramazan Erhan: "Mondros Mütarekesi'nin Ardından Ermeni ve Rum Patrikhanelerinin İşbirliği (30 Ekim 1918- 11 Ekim 1922)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXXV/75, 2009, s.575-605.

Kılıç, Murat: "'Türkleştirme' Dağında Bir 'Musa' ve Evamir-i Aşere (On Emir)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, Mayıs 2010, s.167-191.

Tezler

Bektaş, Mücahit: *Lozan Antlaşması Bağlamında Türkiye'de Azınlıkların Yönetimi*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Çınar, Ahmet Özgür: *Lozan'dan Sonra Türkiye Yahudileri (1923-1945)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2005.

Kandöker, Elif: *Türkiye Cumhuriyeti'nde Azınlıklar Politikası Kapsamında Türk Musevi Cemaatinin Durumu ve Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Tüfekçi, Vedat, *Türk Musevileri Ve Milli Mücadele*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.